

TÖRTÉNELEM ~ NÉPELET ~ NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

V. évfolyam (2011) 1. szám





Kiállítás a Homoródszentmártoni Alkotótábor gyűjteményéből

A Magyar Kultúra Napja rendezvénysorozat keretében 2011. január 17-én a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont székhelyén a Homoródszentmártoni Alkotótábor gyűjteményéből rendeztünk kiállítást. Az esemény apropóját az alkotótábort évről évre sikeresen megszervező Homoródmente Művészetéért Alapítvány fennállásának 20. évfordulója adta. Maga az alkotótábor azonban még 1979-ben alakult Nagy Attila akkori községi polgármester kezdeményezésére.

A több mint három évtizedes múltra visszatekintő alkotótáborban résztvevő művészek által adományozott műtárgyakból mára tetemes gyűjtemény jött létre, melynek Homoródszentmártonban a 81-es szám alatti régi bentlakás épületében kialakított Képtár ad otthont. Az épület emeleti részét 2007 tavaszán kapta bérbe az alapítvány a helyi polgármesteri hivataltól és a termék felújítása után berendezték a rangos kiállítást, így azt bárki megtekintheti, hacsak a gyűjtemény egy része nem szerepel valahol időszaki kiállításon. Az utóbbi években ugyanis hagyománnyá vált elvinni és megismertetni azt nemcsak Székelyföld városaiban, nagyobb településeiben, hanem az anyaországban is.

Homoródszentmártonba kezdetben öt képzőművész érkezett, név szerint Maszelka János, Balázs Imre, Szécsi András, Kedei Zoltán és Gámenty Zoltán. A helybeliek leleményességének és a képzőművészeknek köszönhetően egy olyan, ideálisnak mondható alkotási közeg alakult ki, hogy sikerült vonzóvá tenni és Szentmártonba toborozni számos jelentős hazai és az anyaországba áttelepült képzőművészt. Így Homoródszentmárton sikeresen belépett a romániai alkotótáborok sorába, megalakulásától kezdve meghatározza vidékünk, Udvarhelyszék, de tágabb értelemben Székelyföld, Erdély képzőművészeti arculatát. Ebben a nemes folyamatban nagy szerepet játszott a Székelyföld és Szászföld határán fekvő Homoród mente, a



maga sajátos jellegével, arculatával, népi építészetével, szemet gyönyörködtető tájaival, amely minden arra járó megihlet, különösen a képzőművészeket.

A homoródszentmártoni tábor legfőbb jellemzője – vagy úgy is mondhatnánk, fő műfaja – a tájkép, ez a tájfestészet azonban nem csupán a Homoród mente táji sokszínűségét, jellegzetességeit tükrözi, hanem az itt járt művészek lét- és érzésvilágát, pillanatnyi benyomását, a szülőföldhöz való kötődést is kifejezik. Emellett van, akit a sajátos építészeti vagy természeti környezet köt le, a napszakok ezerarcúsága vagy éppen az itt élő emberek, azok foglalkozása, életvitele. Megannyi életérzés, megannyi képi látásmód, ahány képzőművész, annyi megközelítés, ábrázolásmód, technika, élénk vagy visszafogottabb színhasználat, valószínű természetszemlélet vagy elvont kifejezőmód, azonnal érthető vagy gondolkodásra, értelmezésre készítő képek sorozata. Mégis egy valami közös bennük: a Homoródszentmártoni Alkotótáborban születtek és ennek a 12 településből álló községnek valamelyik arca, tája, színe, hangulata, szépsége vagy furcsasága volt a művész ihletője.

A Forrásközpont előadótermében és folyosóján kiállított műtárgyak többsége a tábor megalakításában is aktívan segédkező két mestertől, Maszelka Jánostól és Balázs Imrétől származik. Az előadóteremben a főfalon láthatóak a Maszelka János alkotásai és a színvilágban, természetelvűségben Maszelkához köthető képek (mint a Zsigmond Attilaé vagy a Nagy Péteré), a kisebb falakon vannak az absztrakt képek Balázs Imrétől és Szotyori Edittől. Ez a kettőség, a valóságoshoz hasonló és az elvontabb jellegű tájszemlélet érzékeltetése volt a kiállítás rendezésekor az egyik fő szempontunk.

Maszelka Jánost azt hiszem, Udvarhelyen nem kell bemutatni, mindnyájan hallottunk róla, mondhatni az egyik legnépszerűbb udvarhelyi festő. Éveken keresztül a Művelődési Ház szakirányítójaként dolgozott, hozzájárult az 1979-ben felavatott udvarhelyi Képtár létrejöttéhez. Pasz-telltechnikájú képein a székelyföldi táj sokfélesége, lelket nyugtató szépsége köszön vissza. **Zsigmond Attila** festészete hangsúlyozott rajzi szerkezetre épül. Nagyon meghatározó a *Bükkfalvi ház* című képe, amelyen egy lakatlan portát láthatunk, rajta a jellegzetes, kőből épített, galamb-





búgos nagykapu és a kékre meszelt, tornácos székely ház. Zsigmond Attila erős színeket, harsány kolorittal dolgozott.

Maszelka kortársa és pályatársa a máréfalvi születésű **Balázs Imre**. Maszelkához hasonlóan Balázs Imre művészetének is legfőképpen a természet a tárgya. A festő a természetben sok mindenben önmagára ismer, de újraélve a tapasztalatokat, újraköltve a látottakat, önmagából is hozza a tájhoz, a képhez. A látványfestészet és az absztrakció határán született képein kiemelt hangsúlyt kapnak a gesztusok, a széles ecsetkezeléssel felhordott színek, a festékmasszába vajt, kapart és visszatörölt nyomok – írja róla Vécsi Nagy Zoltán. Balázs Imre festményeinek színvilága Maszelkához képest már sokkal visszafogottabb, az ő tájképei már az absztrakció irányába mozdultak el.

Egy érdekes színeket a kiállításnak **Árkossy István** grafikája, melynek középpontjában Homoródszentmárton egykori és mai templomának alaprajza látható. Az egykoron méltán híres, 1898-ban lebontott régi templom belsejét Szent László-freskó díszítette, kívül pedig a templomot falak és bástyák védték. Ez is bizonyítéka annak, hogy egy képzőművésznek mennyi mindenre kiterjedhet a figyelme, nemcsak a ma látható értékeket kell védeni, hanem a régi kincsekre is fel kell hívni a figyelmet. **Gaal András** legfőbb ihletője a természetszeretet, képeinek egy részén ezek az élmények jelennek meg, legtöbbször nem fizikai valóságukban, hanem egy-egy táj hangulatelemei villannak meg. A tárlaton egyetlen képpel szereplő **Biró Gábor** udvarhelyi festő talán kilóg egy kicsit a sorból, abban az értelemben, hogy a tájképek hegemoniáját megtörve, tőle egy biblikus témát feldolgozó képet, a *Keresztrefeszítés* címűt állítottuk ki.

A folyosón látható képek közül feltétlenül meg kell említenünk a **Tabáni Istvánét**. A budapesti festőművész azóta, hogy Homoródszentmártonban járt, nagy hírnévre tett szert, ma már énekesként ismerik a legtöbben. **Holló Barna** és **Bordy Margit** sajátosan, a maguk szemüvegén keresztül, különböző színekkel, komponálással mutatnak meg egy-egy portát, Homoród menti dombot. **Major Gizella** mértani-dekoratív megoldásokkal érzékelteti mondanivalóját, **Szotyori Edit** pedig lírai hangvétellel. **Kalló László** szép akvarelleket fest, rá Lókod van nagy hatással. Egy gyönyörű, hangulatos festmény zárja a kiállítást, ez a kép az **Sz. Kovács Gézáé** és Abásfalva egyik utcácskáját, annak esti mesés hangulatát sugallja.

A tárlat anyagát szemlélve, azt hiszem, egyetérthetünk abban, hogy szépek, kellemesek a képek, nagyon is alkalmasak arra, hogy belőlünk a szépérzést, a kellemes hangulatot kiváltsák. Reméljük, hogy idén a 20. születésnapját ünneplő Homoródszentmártoni Művészetéért Alapítványnak és ügyvezetőjének, dr. Sata Attilának továbbra is lesz ereje megszervezni az alkotótábort, hogy ezáltal évről évre gazdagodni tudjon térségünk művészete. A tervek szerint 2011 májusában a kolozsvári Reményik Sándor Galéria ad otthont a Homoródszentmártoni Képtár gyűjteményéből válogatott tárlatnak, így több mint 27 év után fog majd vissza-köszönni e jellegzetes Hargita alji tájegység hangulata a kincses városban.

Kovács Árpád

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népélet. Néphagyomány.

V. évf. (2011) 1. szám

Életutak

4 Sándor-Zsigmond Ibolya: „Érdemes talentumokat megsokszorozó, szétosztó tanárnak, prófétának lenni...”
Végler Gyula (1853–1930)

Tárgyi örökségünk

8 Kovács Árpád–Nyárádi Zsolt: A süköi ferde torony

História

10 Sófalvi András: A székelyudvarhelyi Budvár
13 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében
9. Csíkszereda város iratai
16 Mihály János: Két 1849-beli honvédszázó a Székelyföldről

Lábjegyzet

18 Kinda István: A Székely Nemzeti Múzeum *Acta Siculica* évkönyvsorozata
19 Balázi Dénes: P. Buzogány Árpád: *Vidám emberek a csend birodalmában. Falurportok Udvarhelyszékről*

Népi kultúra

21 Tifán Magdolna: „Hé bé fejő, hé ki meddű!” A majorkodás Székelyvárságon
26 Gálfalvi Gábor: Kihalt mesterségek nyomában
28 Jakab Rozália: Mondák, legendák a Nyikó mentéről

Évfordulóink

30 P. Buzogány Árpád: Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók. 2011. január–március

A címlapon:

Öregasszony és festett tékája (Homoródmalmás)
Balázs Ödön felvétele

ÖRÖKSÉGÜNK: Történelem. Népélet. Néphagyomány.
V. évfolyam (2011) 1. szám

Megjelenik negyedévente. Kiadja a Harghita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont. **Igazgató:** Szöcs Endre.

A Forrásközpont fenntartója: Harghita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsánna.

Szerkesztőbizottság: P. Buzogány Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán, Kovács Árpád.

ISSN 2067-7367

© A szerkesztőség előzetes értesítése, beleegyezése nélkül tilos a lapban közölt írásokat újra megjelentetni.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. December 1 utca, 9. szám, II. emelet.

A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szöcs Klára) telefonszámon. További információk a www.oroksegunk.ro honlapon található.

Támogató: Nemzeti Kulturális Alap

Nyomdai munkálatok: Infopress Group Rt., Székelyudvarhely

Médiapartner: Szabadidőkalauz, www.szabadidokalauz.ro

„Érdemes talentumokat megsokszorozó, szétosztó tanárnak, prófétának lenni...”*

Végler Gyula (1853–1930)

A 19. században erőteljesen polgárosodó Székelykeresztúr elsősorban iskolái által vált jelentőssé, és képezte nemcsak Keresztúrszék oktatási központját, de vonzotta egész Erdély, sőt a történelmi Magyarország területéről is a tanulni vágyó diákokat.

A város fejlődését volt hivatott szolgálni a három település közigazgatási egyesítése mellett a művelődési egyesületek, jótékony célú társaságok létrejötte, a társulásokba tömörülő iparos réteg vagyoni és erkölcsi felemelkedése is.

A keresztúri oktatás 1568-as kezdeit figyelembe véve, a 17. században már működő református iskola mellett a város legjelentősebb oktatási intézménye az 1793-ban létesített ötosztályos unitárius gimnázium volt, majd báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatásának eredményeként 1870-ben itt helyezte el a kormány a Székelyföldnek szánt egyetlen tanítóképző intézetet, amely az alapítását követő évtizedekben Keresztúr művelődési és társadalmi életére is jótékony hatással volt. Az

iskolák a színvonalas oktatás és foglalkoztatás jó hírével, a város pezsgő művelődési életével vonzották a tanítókat, tanárokat, akik gyakran messze földről pályáztak egy-egy tanári állás betölthetésének jogáért.

Közülük a legjelentősebb személyiségek egyike Végler Gyula zenetanár volt, aki Székelykeresztúrt választotta munkás életének színhelyéül. 1876. szeptember 16-án kinevezték a tanítóképzőhöz zene- és énektanárnak, ahol kezdetét vette egy sikerekből és eredményekben bővelkedő, köztisztelőben végigharcolt 30 éves pedagógusi pályája.

Végler Gyula 1853. január 23-án született a Bács-Bodrog megyei Ó-Szivacson Végler János római katolikus kántortanító és Gerner Anna gyermekeként.

Elemi iskolai tanulmányait édesapja keze alatt végezte. A zenei tanulmányokban olyan szintű eredményt ért el, hogy 1866-ban a budapesti Nemzeti Zenede felsőbb osztályába nyert felvételt, ahol négy év tanulás után zongora- és zenetantból jelesre diplomázott.



Végler Gyula (1853–1930)

1866–1868 között két évet a budapesti főreáliskolában járt. Bár hivatott lett volna, anyagi lehetőségei korlátot szabtak az akkori időkben szokásos, magasabb szintű, ám költséges külföldi tanulmányoknak. Megélhetését keresve fogadta el koronkai gróf Tholdalagi Viktor kedvező állásajánlatát, akinek házában két éven keresztül zongorát, hegedűt, valamint német nyelvet és rajzot tanított.

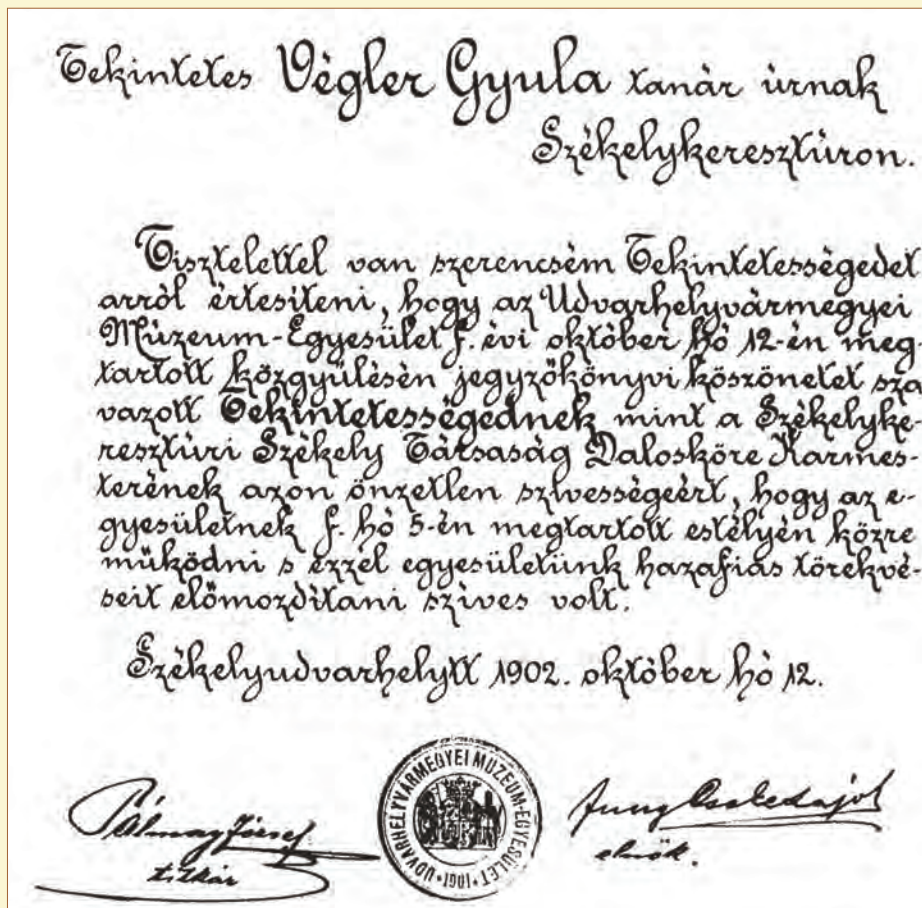
Koronkai tartózkodása alatt egyszerű falusi földművesekből szervezett egy dalkört, amely, mint azt önéletrajzában lejegyzte, „összhangzatos éneklésével sokszor emelte a koronkai ev. ref. hívek tiszteletdíját”.

Ez az önként vállalt feladat és karvezetői tevékenység előzménye volt annak a közművelődésért tenni akarásnak, amely Végler Gyulában székelykeresztúri tanársága idején teljessé vált ki.

Ilyen kedvező indítás után Koronkáról Marosvásárhelyre költözött, ahol több előkelő családnál zongoratanítást vállalt. Zenei pályája szempontjából különösen meghatározó volt az a tény, hogy megválasztották a *Marosvásárhelyi Zenekedvelők* és a *Marosvásárhelyi Dalkör* egyletek oktatására és vezetésére. E minőségében 1872 és 1876 között alkalma nyílt lendülete és szakértelme bőséges kimutatására. Az elismerés nem is váratott sokáig: a székely főváros tanácsa Végler Gyulának kiváló szakismeretért és eredményeiért évi 200 Ft tiszteletdíjat helyezett kilátásba.

Marosvásárhely zenei életében fontos momentum volt 1874, amikor három lelkes muzsikusként – Dicső Béla, Végler Gyula és Mentovich Gyula – megalakít-

Az Udvarhely vármegyei Múzeum Egyesület köszönőlevele, 1902



*Végler Gyula zongorája
(a család tulajdonában)*

tották a Marosvásárhelyi Zenekedvelők Egyletét. Ennek célja a zeneművészet terjesztése, továbbá egyházi és világi zeneművek tanítása és előadása volt. Az egylet művezetője, karmestere Végler Gyula lett. Marosvásárhelyen kifejtett munkásságának egy késői, száz év elteltével tanúsított elismerése volt, amikor 1972-ben a II. Marosvásárhelyi Zenei Napok kamarazene hangversenyét Végler Gyula Szerenád vonós sextettjével nyitották meg, így hangsúlyozva szerepét a 19. századvégi város zenei életében és annak intézményesítésében.

1876-ban a székelykeresztúri magyar királyi állami tanítóképezdénél megürrült a zene- és énektanári állás. Ekkor a mindössze 23 éves Végler Gyula úgy döntött, hogy megragadja a biztosabb jövedelmet ígérő lehetőséget. Az intézmény alapításának 6. esztendejében érkezett ide tanárnak, amikor az iskola még nem rendelkezett saját épülettel, a város különböző helyein béreltek termeket, olyan év is volt, hogy egyszerre három házban zajlott a tanítás.

**Az ének- és zenetanítás
Székelykeresztúron**

Székelykeresztúron megkezdett tanári pályája első évében, 1876-77-ben tanítóképző-intézeti főállása mellett az unitárius gimnáziumban is tanított harmóniát, és a kezdetektől jelen volt a város valamennyi társadalmi-művelődési eseményén, ahol zenei szereplésre alkalom nyílt. A város közönsége szívesen látta körében a fiatal tanárt. Ő maga már Keresztúrra való érkezése előtt tudatában volt annak, hogy egy kisváros szerényebb körülményeit választotta a nagyobb, zenei téren igényesebb és számosabb közönséggel rendelkező Marosvásárhely helyett. Ám az írott források adatai azt tükrözik, hogy Végler Gyula tudatosan vállalkozott erre a nagyszerű, értékteremtő munkára. Tudta, hogy a kisváros nagy iskolájában dőlnek el sorsok, eljövendő tanítói pályák határozatnak meg egy életre, és az onnan kikerülő, majdani falusi népiskolai tanítók vállára hatalmas súly nehezedik: a néptanításé, amelyben a magyar lélekhez oly közel álló zenének meghatározó szerep jut. Ebben az építő munkában kívánt teljes szakmai-emberi hozzáállással részt vállalni, és egész élete, munkássága bizonyította: sikeresen betöltötte a hozzá fűzött reményeket, a tanítás és emberség magasiskoláját becsülettel végigjárta.



Első tanítási évében, 1877. április 11-én több műsorszámban szerepelt a Jakab Elek-féle könyvtár megnyitása alkalmából rendezett gimnáziumi Könyvtár-ünnepélyen: népdalokat énekelt, zongorán játszott, de zeneszerzőként is a közönség elé lépett, amikor a képezdei ifjúság énekkara előadta a Kozma Ferencz által írt *Zürichi emlék*-et, amelynek zenéjét ő szerezte.

Tanítása első pár évében már színvonalas ének- és zenekart alakított ki növendékeiből. Az iskola tízéves fennállásának 1880. május 10-ei megünneplésén újból saját szerzeményével szerepelt. Az *Andante Sextette*-t képezdei növendékek adták elő, gordonkán maga Végler Gyula játszott.

A zenei tehetségek kibontakoztatására jó lehetőség nyílt az iskolai önképzőkör keretein belül, amelynek szakosztályaként működött a dalkör és a zenekör. Ezeknek külön hangjegytárak, hangszerállományuk és vagyonuk volt. Mindkét szakosztály Végler Gyula vezetése és irányítása alatt állt. Ő volt a hangszerek öre, és mindazon zenei rendezvények indítványozója, amelyeket a hangszertár bővítése céljából létrehozott alap növelésére szerveztek.

1876–1885 között vezetése alatt az ifjúsági dalárda részt vett több városi művelődési rendezvényen, ünnepélyes istentiszteleten (főleg a helybeli római katolikus templomban), számos városi zeneestélyen és a jótékony nőegylet javára rendezett hangversenyeken. Az 1870-es évek második felében és a 80-as évek elején az ifjúsági zenekar minden május elsejének reggelén zenélt a taná-

roknál és az intézethez tartozóknál. E szokást azonban eltörölték, viszont még a 20. század elején is szokásban volt halottak napján a tanítóképző elhunyt tanárainak sírjánál gyászdalokat énekelni.

A tanítóképzői ének- és zenetanításban egyik legjelentősebb érdeme az, hogy felismerte: az egyházi énekben és zenében a növendékek – a tantervben kijelölt tananyag és óraszám mellett – nem nyerne teljes kiképzést, s így a felekezeti iskoláknál, hol kántori teendőket is el kellett később látniuk, a felekezeti tanítóképzők növendékei mellett sok esetben háttérbe szorulnak. Ezért indítványára és hathatós közbenjárására miniszteri engedéllyel a 3. és 4. osztályos növendékeket katolikus és protestáns csoportokra osztották, és hetente 2-2 órában az egyházi énekben és zenében fejleszthették magukat. E célból egy pedál harmóniumot is beszerettek, s Végler Gyula fardozását tiszteletdíjjal jutalmazták.

„...ami rám nézve még jelentékenyebb előismerés számba megy: az általam kezdeményezett oktatás helyességét azzal ösmerte el közoktatási magas kormányunk, hogy az egyházi zene-ének tanítást az állami tanítóképzőkben kötelezővé tette...” – írja a székelykeresztúri tanítóképző fennállásának 25. évfordulójára 1896-ban kiadott ünnepi értesítőben olvasható önéletrészében. Ebben az önvallomásban nevezi „titokzatos kis alakok”-nak a hangjegyeket, amelyeknek bűvöletében élt és alkotott, addigi munkássága lényegét öt pontban foglalva össze:

„Mióta az egyházi zene-ének oktatásával foglalkozom, két szólamra, népies



Tabló 1891-ből
(Végler Gyula a középső sorban,
jobbról a második)

kelykeresztúri Székely Társaság Daloskőrének karmestereként, a Kaszinó választmányi tagjaként, illetve az ösztönzésére 1911-ben megalakult Székelykeresztúri Filharmonikus Társaságnak előbb működő, majd hajlottabb korában pártoló tagjaként mindvégig meghatározó egyéniség volt a város művelődési életében. Számos korabeli műsorfüzet, híradás őrzi ennek emlékét. Szerzeményei és zongorajátéka szervesen hozzátartoztak Székelykeresztúr minden olyan ünnepélyes rendezvényéhez, ahol igényes zene csendült fel. Élete utolsó éveiben a Filharmonikus Társaság a legidősebb tagtársat tisztelhetette benne, és haláláig meg is maradt ebben a minőségben.

1925. november 14-én tanítványai és tisztelői jubileumi ünnepséget rendeztek Székelykeresztúron a tanügy és a társadalmi élet terén való 50 éves működésének alkalmából. A felemelő rendezvényért az ünnepelt köszönetét fejezte ki barátainak és tanítványainak, a Székelykeresztúri Filharmonikus Társaságnak, amely a szervezést nagy odaadással végezte. „Életem a székely dal és magyar zene művelésében telt el. Áldom az Istent, hogy engedte megérem annak boldog megtapasztalását, hogy nem működtem hiába...” – fogalmazta meg érzéseit.

A Végler Gyula életét és munkásságát kutató a méltatások gazdag tárházát találja a korabeli magyar sajtóban. Ezek mindegyike az erdélyi zenei életért végzett munkájának jelentőségét hangsú-

modorban, kidolgoztam és ugyanilyen, de a fokozottabb műigényeknek is megfelelni képes orgonakísérettel szereltem föl az összes erdélyi ev. ref. és unitárius egyházi énekeket, melyeket minden illető felekezeti tanítójelöltünk magával vihet az életbe.

Már idejövetelem után mindjárt több rendbeli kétszólamú hegedű-gyakorlatot dolgoztam ki, különösen figyelembe véve a népiskolákban való éneklés eshetőleges vezetését, melyeket tanítványaim az életbe víve, minden nehézség nélkül esz-közölhetnek.

Tanítványaim hangkőrének figyelembe vétele utalt a következő indulók és gyászdalok írására: az indulók: Előre! Itt a próba, az utolsó nagy próba! Riadó, stb.; gyászdalok: Búsán omolnak könnyeink..., Búsán kondul..., Mint a nap..., Oh keserves jajszó..., Szól a sírnak angyala.... Mindezek négyes férfikarra vannak írva.

Magasabb zenészeti igények figyelembevételével keletkeztek: Andante quasi moderato (vonós sextett), Góbécsárdás, Trió (hegedű, gordonka, zongora), Zürichi emlék (férfi kar, solo rész, zenekar- és zongorakísérettel).

Népies, meg komoly egyházi műzsám is megszólalt koronkint. Amazokhoz tartoznak: Míg azt mondják..., Késő ősz-szel..., A czimbalmos..., Csipkerózsza, galagonya..., Nem gondolok..., Hej nekem hát..., Háborog a szívem..., Nehéz,

nehéz az élet..., Nyisd ki anyám..., Elragadta galambomat..., Siófokra megy a hajó..., A piaczsor tövibe... (mindenik éneksolo zongorakísérettel). Utóbbiakhoz sorakoznak: Veni sancte Agnus Dei (g. és f. dűrban), Ave Maria, Domine ne in furore tuo, Miserere mei, Benediktus, Stabat mater, Oh édes Istenem, Térdre esve leborulok, Hol vagy István király? Requiem aeternam, Sanctus, sanctus, Hostias et praeces. (Mindenik orgonakísérettel. Utóbbi duett, a többi solo)."

1907-ben saját kérelmére nyugdíjba helyezték, de a város zenei életében továbbra is tevékeny részt vállalt. A Szé-



A tanítóképzőnek
1878–1911 között helyet adó épület
a Piac téren

A VÉGLER-ESTÉLY MŰSORA:

1. Horváth Lajos: Végler Gyula tanári munkássága.
 2. Végler: „Serenata“. Filharmonikus Zenekar.
 3. „ : „Eredeti székely népdalok“ Előadja a Nyikómenti Férfikar.
 4. „ : „A-moll concert“. Előadja: Haleksy A. zongorán kíséri a szerző.
 5. „ : „Esperanto Valse“. Filharmonikus Zenekar.
- S Z Ű N E T :**
6. „ : „Dalok“ zongorára 4 kézre, előadják: Szentmártoni K.-né és a szerző.
 7. „ : „Népdalok“ Énekli Nagy Lajosné, zongorán kíséri a szerző.
 8. „ : „Hegedű concert“. Előadja: Sándor M. zongorán kíséri a szerző.
 9. „ : „Székely dalok“. Előadja a „Nyikómenti Férfikar“.
 10. „ : „Góbé csárdás“. Filharmonikus Zenekar.

lyozza. „Bartók- s Kodály-féle gyűjtéseket megelőzően már súlyos munkát végzett e téren Végler, s az ő ismert szerénysége s elzárt vidéki volta okozta, hogy még idején nem léphetett ki a nyilvánosságra megbecsülhetetlen munkásságával” – írta a Székely Közélet 1925. november 29-ei száma, munkásságának jubileumi évfordulójára. A méltatás így folytatódik: „Végler Gyula a bácskai magyar földről a székelyföldre átplántált lelkével hamar megtalálta az elhelyezkedésének a működésének helyét. A dalteremtő Nyikó tövében ... azóta már sok feledésbe ment nota mind meg van rögzítve az ő szorgalmas munkája által. Ránk nézve, a székelysége ez az egyik nagyfontosságú munkássága. A fáradhatatlan teremtő erő ezeken kívül sok önálló s közismert darabbal szaporította zeneirodalmunkat. Alig van pl. gyűjteményes kiadás, ahol a Végler szerzeményével ne találkozunk, s melyek ne volnának dalárdáink kedvelt számai. Jellemző sokoldalú munkásságára, hogy az énekparti ritmikon kívül zenekarra írt számos darabja van.

Harmadik igen fontos ága zenei működésének a székelyföldi zenei élet megteremtése tanítványai útján. Az idejövetele alkalmával itt talált zenei Sahaát termékenyítette. Tanítványai szintén jó muzikusok lettek, többen mint zeneszerzők is közismertek. Negyedik ága Végler

munkásságának a protestáns egyházi zene magas színvonalú fejlesztése, amelyet a katolikus művész nem a kiadott, nyomtatott zeneművek, hanem a tanítványai által széthordott s általa remekül harmonizált darabok útján ért el...”

1930. július 1-jén hunyt el Székelykeresztúron, ott is temették el római katolikus szertartás szerint, de felekezetre való tekintet nélkül mindenki gyászolta, hiszen nevét ismerte az egész székelység, az egykori Magyarország. Búcsúztak tőle a pályatársak, több mint ezer tanítványa, egyházak és a zenei élet képviselői.

„Meg kell emlékeznünk róla nekiünk, reformátusoknak is, hisz több évtizedes tanári működése alatt sok református gyülekezetünkbe kerültek ki kántorok az ő képzése alatt. A zene és egyházi ének iránti rajongó szeretettel gondosan képezte tanítványait gyülekezeti szolgálatokra. Ma is ezek zengik templomainkban egyik igen szép szerzeményét: »Szeretlek, Isten, véghetetlen«” – olvashatjuk a Református Lelkészek Lapja 1930. augusztus 15-ei számában.

Az Unitárius Egyház 1930. július 15-ei száma a következőket közölte: „Végler Gyula. E név – bár tulajdonosa nem volt unitárius – megérdemli, hogy e lap hasábján gyászkeretbe foglaljuk... Végler Gyula nem volt unitárius, de sokat tett az unitárius egyházi zene fejlesztése ér-

Az 1925. évi jubileumi ünnepség műsora

dekében. A tőle örökölt kincs nagysága alig becsülhető föl. Méltó tehát hálánk, elismerésünk...”

A Székelykeresztúri Filharmonikus Társaság Végler Gyula emlékére 1000 lejes alapítványt tett az unitárius gimnáziumnál *Végler Gyula Zene Alap* címen. A cél a hangszerzenében, énekzenében és a zeneelméletben legkiválóbb tanuló valálkülönbség nélküli megjutalmazása.

Az értékteremtő életet élő, népéért és annak felemeléséért oly sokat fáradozó Végler Gyulát a legnagyobb tisztelettel emlegetjük. Egy ilyen kisvárosban, mint Székelykeresztúr, az igazi nagyság, tehetség mindig szerényen, a világ zajos eseményeitől távol esve munkált és termelt gyümölcsöt. Kitarása példázza, hogy itt, vidéki elszigeteltségben is – anélkül, hogy a provincializmus kisszerűségébe merült volna – lehetett olyant alkotni, ami bárhol a világban, mindenkor megállja a helyét.

Sándor-Zsigmond Ibolya

* Kiss János tanítóképző-intézeti tanárnak Végler Gyula temetésén mondott búcsúbeszédéből, 1930.

1. Családi levéltár, melynek rendelkezésemre bocsátásáért itt mondom köszönetet a sepsiszentgyörgyi Szabó Károly Attilának, Végler Gyula dédunokájának és családjának.
2. A Székelykeresztúri Állami Tanítóképző-Intézet 25 éves története s az 1894-95. iskolai évi állapota. Szerk. Borbély Sámuel. Székelyudvarhely, 1896. 48–50.
3. A Székely-Keresztúri M. Kir. Állami Tanítóképezde II. Értesítője az 1871/2–1875/6 kezdetéig terjedő négy évről. A képezdei igazgatótanács megbízásából a tanári kar közreműködésével összeállította Kozma Ferencz. Székely-Udvarhely, 1875. 62–65.
4. A székelykeresztúri M. Kir. Állami Tanítóképezde III. értesítője az 1875/6–1884/5-ig bezárólag terjedő tíz évről. A képezdei igazgatótanács megbízásából a tanári kar közreműködésével összeállította Kozma Ferencz igazgató-tanár. Székelyudvarhely, 1885. 104.
5. A Székelykeresztúri Filharmonikus Társaság jegyzőkönyvei. 1911–1930. A székelykeresztúri Molnár István Múzeum levéltárában.
6. Szabó Károly Attila: *Bartók és Kodály székelyföldi elődje: Végler Gyula*. Hargita Népe, 2010. július 2.

Végler Gyula által karra alkalmazott népdal (kézirat)



A süköi ferde torony

Kevesen tudják, hogy az ismert pisai ferde toronnyal sorstárs épületkuriózzummal az udvarhelyszéki Sükö is büszkélkedhetne. Ellenben amíg nyugat-európai rokona világhírnévnek örvend, addig székelyföldi társa az enyészet és a feledés homályából várja a szebb jövőt. Pedig ferdének a mi tornyunk is elég ferde. Olyannyira jól sikerült másolni az itáliai mestert, hogy félő volt, már-már túlszárnyalják, ezért 1978-ban a felső emeletét lebontották. Így most már csonka is és ferde is. Híres nem lett mégsem.

A süköi református atyafiak, már ami a templomépítés tudományát illeti, nem tekintenek túl szerencsés múltra vissza. Az elsétált háromszáz esztendő öt templomot és két tornyot jegyez a süköi építetőknek.

A kis református gyülekezet harca az elemekkel 1667-től kezdődik, amikor azzal a szándékkal, hogy ők mindenáron anyaegyház lesznek, templomot építettek. Mivel kevesen voltak és szegények, fából építettek istenházát a malomfalvi Székely Ferenc által adományozott telken, a falu délkeleti részében.¹ Ez a templom kicsi volt és szerény, Istennek szolgáló. Ha hihetünk az egyházi krónikának, akkor a kis épület rövid életű volt. Az ingoványos területen, a megfelelő alapozási munkálatok hiányában két évtizeddel a felszentelését követően földcsuszamlás áldozata lett. Romjaiból újjáépítik, de két évre rá villám csap bele.² A székely makacsság és kitartás arra ösztönzi a gyülekezetet, hogy dacolva a körülményekkel, újra építkezzenek. Ezt a templomot ábrázolja az első katonai felmérés.

1771-ben aztán kipattan az ötlet, hogy építenének kőből maradandóbb és ékebb templomot. Az ötletet tettek

kövezték, de mivel ekkortájt a reformátusok nem voltak a sors kegyeltjei Erdélyben, az engedélyre négy esztendőt vártak, amelyet a Guberniumtól nyertek meg végül. Keövetsi István lelkész vezényletével lázas igyekezettel látnak a munkálatokhoz, azonban a szegény eklézsiát meghaladták az építkezés költségei. Sok időre félbeszakadnak a munkálatok, mivel a mestereknek sok pénzzel tartoztak. Végül országos gyűjtésekből sikerül véghezvinni a művet. De mintha a sors kegyetlen játékot játszana velük. Két évvel a munka végeztével „a kő falak sok helyen el váltak egymástól, a bolt hajtás le-szakadozott annyira, hogy már félve gyakoroljuk vala a templomba az isteni tiszteletet”³ – jelenti a megyebíró az egyházi előjáróknak. Ennek okát a „helynek tsekélységében” látják, vagy „az építésben eshetett fogyatkozásnak” tulajdonítják. Az ezt követő években számos elkeseredett kísérlet születik az új templom megmentésére, országos gyűjtéseket szerveznek 1786-ban, 1799-ben és az 1800-as évek elején. 1807-re azonban végképp belátják, hogy ezt a harcot bizony elvesztették. Fogják magukat és a templomot teljesen lebontják, új helyszínre, a falu felső

részébe költöztetve. A süköiek igyekeznek a rossz emlékü régi templomhelytől megszabadulni, így történt, hogy elcserélték azt száz forintnyi pótlással a helybéli Farcádi Józsa Dániellel és Vajda Jánossal, majd nagy reményekkel és tervekkel látnak hozzá a felszegi telken kezdődő munkálatoknak.⁴

1826-ban kezdték meg az építőanyagok beszerzését. Medesérről hozatták a cserepet, Homoródkeményfalváról a meszet, a többi építőanyagot az egyházközség önkéntes munkával hordta össze. Kőművesmesternek az udvarhelyi Ferdider Ferencet fogadják fel.⁵ A munkálatok 1832–1837 között nagyobb intenzitással zajlottak. Az országos kéregetések adták az anyagi lendületet, a négyéves kéregetés alatt összesen 610 német forint és 46 krajcár⁶ gyűlt össze. Csak az összehasonlítás kedvéért: a mester pénzbeli bérezése 1020 magyar forint volt, amelyért a templomot és tornyát kellett felépítenie.

1838 elejére kiapadnak az egyházközség pénzforrásai, így az építkezések teljesen leállnak. Ekkor az egyházközség híveihez fordul, megkérdve, hogy folytassák-e az építkezést, avagy „jobb időkre” halasszák. 17 család 14 ellenében a munkálatok bevezését sürgeti. 1838-ban új kőművest szerződtek Csekefalvi Bú Zsigmond személyében, de a lelkesedés ismét elakadt az eklézsia üres, adóssággal terhelt kasszájának tulajdoníthatóan.⁷ Az építkezések elkezdése után 15 évvel a munkálatok végleg elakadni látszanak, az utolsó öt aszályos esztendő teljesen kimerítette a csupán 32 gazdaságot számláló egyházközség és lakosainak tartalékait. A parciális zsinat ekkor vizsgálóbizottság felállítását rendelte el, amely a helyszínre kiszállva arra a következtetésre jutott, hogy az egyházközség saját erejéből az építkezést befejezni nem tudja.⁸

1840-ben újból elkezdik az országos kéregetéseket, a kis plusz tőkéből a következő évre sikerült befejezni a tornyot. A templom berendezése 1848-ban kerül a helyére. Ezzel elérkezett az idő a templom felszentelésére, amely még abban az esztendőben megvalósult, lezárva az egyházközség életében a mintegy 26 éves építkezéssel és nyomorúsággal teli időszakot. A munká-

Falukép Sükőről az 1960-as évekből (A süköi református parókiában)





Sükő az I. katonai felmérésen

latok hozzávetőlegesen 3229 magyar forint 42 dénárba kerültek, ami csupán a pénzben kifizetett összegeket jelenti, de ez nem a teljes költség. Azt felbecsülni sem lehet, hogy mennyi gabonát, pálinkát stb. kellett az építkezés folyamán előteremteni, hiszen az összegek mellett szinte mindenik szerződésben találunk erre vonatkozó adatot.

Az egyházközség gondjai az építkezések végeztével nem szűntek meg. Amellett, hogy el volt adósodva, hamarosan még újabb megpróbáltatások elé nézett. Úgy tűnik, hogy a helyszín megválasztása ebben az esetben sem volt túlzottan szerencsés, mivel pár évtizeddel a munkálatok végeztével ez a templom is, akárcsak elődje, repedezni kezdett. A harc az elemekkel ismét veszteségre állt. Menteni a menthetőt 1876 márciusában a vizitáció elrendeli, hogy a templom mellett „gátat” (töltést) kell emelni.⁹

1881-ig nem történik jelentősebb előrelépés a nélkülözhetetlen javítások terén. Ekkor felkéri Vánky Kálmán udvarhelyi mérnököt, aki tételes költségvetés-tervezetet nyújt be az egyháznak, aminek végösszege 2012 forint 47 krajcár volt, egy kisebb templomnak az ára. A Vánky által javasolt munkálatokat csak részleteiben tudták kivitelezni 1883-ban, nagyjából az ő költségvetésének harmadából, összesen 700 forintból. Ehhez is 200 forint kölcsönt kellett felvenniük, százat az egyház pénztára, százat a faluközösség állt és az egyházközség tőkéjéből 190 forintot fordítottak erre a célra.¹⁰ Ebből a pénzből csupán a nagyobb repedéseket tud-

ták eltüntetni, a mélyreható, a probléma gyökerét okozó nedvesség megszüntetését, a falak felzását nem oldották meg annak ellenére, hogy már az azt megelőző években is jelentős összegeket fordítottak a repedések javítására, pl. 1882-ben 380 magyar forint 61 krajcárt.¹¹ Az alapfalak időbeni meg nem erősítése helyrehozhatatlan károkat okozott.

Az épület az állandó javítgatások ellenére egy bő évszázaddal megépítését követően hasznavehetetlenné vált. 1969-ben még egy utolsó nagy szerkezeti megerősítéssel kísérleteztek, de a sorozatos talajcsúszások miatt a vállalkozást nem koronázta siker. Így 1978-ban a templomtestet teljesen le kellett bontani. Az egyre ferdülő torony még megúsza. Hogy az összeomlástól megmentsék, megkurtították és új tetőzettel látták el, amelyet még a mai napig használnak, benne két haranggal.

A sükőiek ötödik templomát 1983-ban szentelték fel, ismét más helyszínre építve, szerényebb méretekben és kivitelezésben. Azokban az időkben szinte hihetetlen és értelmetlen vállalkozásnak tűnt istenházát építeni. De a kis egyházközség lelkesével, Antal Gézával az élen véghezvitte az elképzelhetlent. A kis gyülekezet meghazudtolva önmagát, a semmiből, szinte az éjszaka sötétjéből mintegy varázslással húzta elő az új épületet. A régi berendezéssel töltötték meg új templomukat. A kis épülethez hozzászabott berendezés kissé furának tűnhet annak, aki nem ismeri a gyülekezet történetét. Így a megkurtított szószékkorona jellezze mindnyájunknak az egyházközség kitarthatását és a jövőbe vetett hitét.

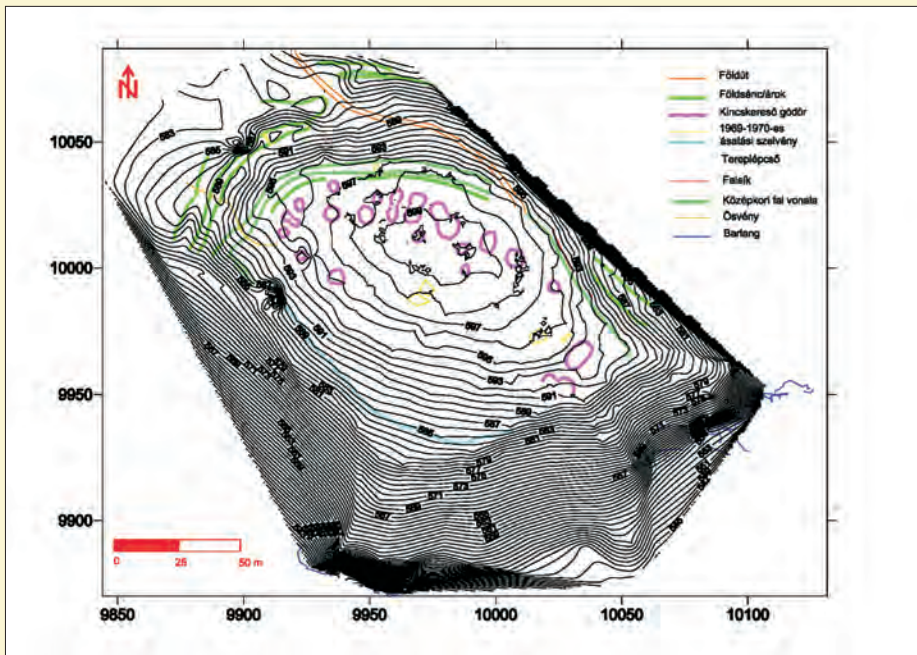


A ferde torony lassan Sükő jelképévé vált. Hogy ma is áll, azt funkciójának köszönheti, ugyanis az istentiszteletek jelzésére itt harangoznak, innen indul a hívó szó az alig több mint 100 lelket számláló falucska lakóinak minden vasárnap. Az eredetileg háromemeletes, vízszintes párkányokkal tagolt tornyot cserépfedésű, alul íves élű gúlasisak koronázta. A tömör égetett téglából épült toronyba az utca felől nyílik szegmensíves kialakítású bejárat, amely fölött egyenes záródású ablak, az északi és déli oldalon pedig 1-1 téglalap alakú résablak nyílik. A következő szinten északi, illetve déli irányba 1-1 ovális ablakon jut be a fény. A torony legfelső szintjét eredetileg nagyméretű, félköríves záródású ablakok törték át mind a négy égtáj felé. A torony ebben a formájában azonban ma nem látható, mivel az összedőléstől való félelmükben a sükőiek a hangablakok közepéig visszabontották a múlt század '70-es éveinek végén, és ekkor „nyerte el” kissé aránytalan alakját, melyet leginkább az új sátorfedés, valamint a megkurtított ablakok furcsa kinézete határoz meg. Így ma az eredeti, szép, karcsú, óraíves torony helyett egy súlyos, tömörszerű, egykori formájából kivetkőztetett épületet látunk. A helyenként foltszerűen lehullott vakolat megkönnyíti ugyan a torony szerkezeti elemeinek, építészeti megoldásainak vizsgálatát, de egyúttal felhívja figyelmünket, hogy hiányosságai ellenére élni akar...

Kovács Árpád–Nyárádi Zsolt

1. Udvarhelyi Református Egyházi Levéltár, 22. csomag, 6. irat.
2. Antal Géza: *A sükői református templom története.* (Kézirat az egyházközségi levéltárban.)
3. Sükői Református Egyházközségi Levéltár, a továbbiakban SREkL 33. köteg, II. csomag, 3. irat.
4. SREkL 33. köteg, I. csomag, 19. irat.
5. Ferdider korábban az udvarhelyi Szent Miklós plébániatemplomban az oltárok falazási munkáját végzi, 1791–1798 között Jászfalván templomot épít, majd a nagygalambfalvi református templom boltozatát bontja le és alakítja át, meszeli újra 1816-ban 200 rhénes forintért.
6. 1 német forint (rajnai forint, rhénes forint) = 60 krajcár = 80 magyar dénár, 1 kamarai magyar forint = 100 magyar dénár = 75 krajcár. 1867-től 1 forint = 100 krajcár.
7. SREkL 33. köteg, I. csomag, 12. irat.
8. SREkL 33. köteg, III. csomag, 3. irat.
9. SREkL 3. köteg, 1876-os bejegyzés.
10. SREkL 36. köteg, III. csomag, 5. irat.
11. SREkL 5. köteg, 1882-es bejegyzés.

A ferde torony manapság



A székelyudvarhelyi Budvár

A romantikus történetírás idején Udvarhely város és „anyaszék” egyik meghatározó jelképének számított a városhoz közeli szikladombon található Budvár maradványa. A székely múlt mitikus történelmének számos eleme szövődött a Budvár köré. A 19. századi történetírók közt szinte teljes egyetértés volt abban, hogy a várat Buda vezér, Attila hun király testvére építette. A hunok Erdélybe szakadt töredékének, a székelyek főrabonbánjainak volt a székhelye a vár, a székelység itt tartotta gyűléseit és ünnepeit, itt hozott törvényeket és mutatott be pogány áldozatokat. Itt őrizték Árpád honfoglaló magyarjaival Zandirhám főrabonbán ideje alatt kötött szövetség kőtáblákra vésett szövegei mellett a székelyek ősi törvényeit is, és a Budváron szentesítették a székelység keresztény hitre térését.

A székelység hun eredetét azóta több oldalról is megcáfolta a tudományos történelemkutatás, rámutatva, hogy a középkori székelységnek mindössze fiktív hun tudata lehetett. Buda vezérben valós történelmi személy, Bleda hun nagykirály alakja ismerhető fel, aki viszont aligha járhatott a későbbi Székelyföldön, ugyanis a hunok erdélyi jelenlétét a régészeti források is csak szórványosnak mutatják. A vallási és világi funkciót egyesítő rabonbán tisztség történelmi valóságát sajnos egyetlen hiteles középkori forrás sem támasztja alá. Személyük és a Budvár köré szövődő legendás elemek

Budvár a magasból

nagy része mindössze a 18. század végén keletkezett fikció, melyet a romantikus történetírás újabb elemekkel színezett ki. Az 1796-ban hamisított Csíki Székely Krónika szerzője latba vetette minden képességét, hogy a székely „anyaszék” központjában álló Budvár köré olyan szereplőket és eseményeket költson, amelyek jól illeszkednek mitikus székely történelemképének sorozatába.

Az Árpád-kori személynevből és a vár szó összetételéből képzett földrajzi név legismertebb példája a középkori Magyar Királyság székhelye a Duna fölé emelkedő dombon, viszont a helynév Udvarhelyszéken sem egyedülálló, Etédén is előfordul dülönévként (Bud vára).



A vár és a barlangok felmérési alaprajza (Serfőző Antallal közösen készített felmérés)

A történelmi színhely kitalálásához és a helynév székelyföldi megjelenéséhez feltehetően a középkori krónikások is hozzájárultak, pl. a székelyek hun rokonságát elsőként részletesen kifejtő Kézai Simon.

Budvár Székelyudvarhelytől délnyugatra, a Nagy-Küküllő jobb partja fölé emelkedő 625 m magas konglomerátum szikladombon található, tetejéről elragadó kilátás nyílik a folyó alatt kígyózó szalagjára és a környező vidékre. A vár alaprajza ovális alakú, délről és nyugatról meredek sziklaoldal határolja, északnyugatról-északról három sánc övezi a vár dombját, melyek részben a keleti oldalra is kiterjedtek. Északon a külső sánc földanyagát a 19. század végén épített golyófogó sánc kialakítására használták fel. A belső sáncba a vármagaslat peremén konglomerátumtömbökből helyenként 2,7 m vastagságot is elérő mészhabarcba rakott falat emeltek. Az északnyugatról induló mintegy 220 m hosszán ívelt haladó falnak, mely keleten eléri a meredek sziklaoldal peremét, a felszínen ma alig látható nyoma. A falak által határolt terület kiterjedése meghaladja a hektárt. A várba a korabeli út a település irányából, északról vezetett fel.

A vár fűvel benőtt felszínén megszámlálhatatlan kincskereső gödör ékeltlenkedik, melyek nagy része éppen a legendás múltnak köszönhető, ugyanis a 19. században kincskereső társulások alakultak a vár kincseinek feltárására. Sajnos ez a vállalkozási kedv mára sem lanyhult, és gyakori látvány a vár felszínén egy-egy frissen ásott gödör.

A középső őskori sánc részlete északon

Budváron 1969-1970-ben folytatók régészeti feltárások, melyek során a kutatók munkáját rendkívül megnehezítette a kinskeresők addigi tevékenysége, ugyanis bolygatatlan rétegekre alig sikerült bukkanni. Ennek ellenére az előkerült leletanyag alapján el lehetett különíteni a vár vagy magaslati hely használati periódusait, valamint keltezni erődítési elemeit, és ekkor készült el a vár első színtvonalas felmérése is. Az ásatást végző Ferenczi Géza és István az előkerült leletanyag alapján összesen nyolc időszakot különítettek el a vár történetében a kései újkőkor és a középkor között (Erősd-Cucuteni-kultúra, Schneckenberg-kultúra, Wietenberg-kultúra, Hallsatt-kultúra A-B periódusa, La Tène-kultúra III. periódusa, római kor, késő népvándorlás kor, Árpád-kor), melyek jól mutatják a hely kedvező fekvését és kiemelkedő fontosságát. Az erődítési elemek átvágása alapján kiderült, hogy a hármassáncot a dákok építették, a kőfal pedig Árpád-kori. A kis felületű ásatás nem erősítette meg az Orbán Balázs alaprajzán és leírásában a vár keleti oldalán megjelenő négyszögletes torony létét. A vár déli oldalán nyitott felületen földbe mélyített, középsztelemezes, kőkemencés ház maradványát tárták fel, melynek északkeleti sarkába mélyülő gödréből bronz füstölőalj került elő. A kutatás következményeként Budvár Udvarhelyszék többi várához hasonlóan hamarosan felkerült a székelyföldi Árpád-kori várak azon listájára, amelyek a Ferenczi testvérek kutatásai alapján a 11-12. század fordulóján királyi parancsra kiépült kelet-erdélyi védelmi várláncolat részeit képezték volna.

Rövid áttekintésnek nem célja a fenti elmélet részletes elemzése és cáfolata, ehelyütt pusztán ennek a Budvárát érintő összefüggéseivel foglalkozom. A vár funkcióját a kutatás jelenlegi helyzetében, nagyobb felületek feltárásiig elsősorban elhelyezkedése és tágabb környezetének településtörténete alapján tudjuk megítélni. Az elmúlt évtizedek székelyföldi település-ásatásai és terepbejárásai alapján ma már elég biztosan kijelenthetjük, hogy a 11-12. század fordulóján a Magyar Királyság határa nagyjából elérte a Kárpátok vonalát, tehát a Budvár nem lehetett ekkor határvár. Székelyudvarhely középkori topográfiáját ismerve az is megállapítható, hogy a Küküllő völgyében haladó útvonal a várral átellen-

A középkori várfal maradványa keleten



ben, a folyó bal partján haladt, tehát a várnak nem volt ellenőrző funkciója sem, legfeljebb megfigyelő szerepe. Az ásatás során előkerült középkori leletanyag, formakincsét és díszítőmotívumait tekintve, a 12-14. századra keltezhető, ennek aránybeli eloszlásai alapján a vár fénykora pedig a késő Árpád-korra tehető. A várfalak építési idejét az ásatási megfigyelések alapján nem lehet pontosan meghatározni, a falak környezetében rétegtani kontextus nélkül talált Árpád-kori leletek ezt nem teszik lehetővé. A vár belső területéről napvilágra került kora Árpád-kori kerámiatöredékek közvetlen összefüggés híján nem indokolják a falak 11-12. századi kelte-

zését. Figyelembe véve, hogy a vár magaslati évszázadokon, évezredekön átívelően kiemelt fontosságú megfigyelőhely, menedékhely, esetleg lakóhely volt, felvethető, hogy ilyesfajta szerepet a kora Árpád-korban az úz, besenyő támadások idején kőfalak nélkül is betöltött. Az őskori földsáncok felhasználása elég valószínű, elképzelhető, hogy ezek bizonyos szakaszait megújították.

Az Udvarhely közelében fekvő várat, szakszerűbb régészeti feltárások elvégzéséig, az erdélyi kővár építkezések megjelenésének és elterjedésének ismeretében egyelőre a 13. századra, nagy valószínűséggel a tatárjárás utánra keltezhetjük. Budvár a visszatérő támadások





Árpád-kori, földbe mélyített házból előkerült bronz füstölőalj (Haáz Rezső Múzeum)

idején Udvarhely település és a környékbeli falvak mensvára volt. A tatár veszély elmúltával a várat egyre ritkábban használták, a 14. század után már csak szórványos leletanyag ismert területéről, a legkésőbbi lelet egy 1548-as Ferdinánd dénár.

A „stratégiai” helyzetű szikladomb használata mindezzel azonban nem szűnt meg, a török támadások idején természetes adottságai lehetővé tették egy másik védekezési lehetőségét is. A Budvár délnyugati és délkeleti oldalában, két csoportban 21, mesterségesen ásott barlangkamra található, ezek száma valamikor nagyobb lehetett, a viszonylag puha kőzet – amely lehetővé tette megásásukat – az elmúlt évszázadok folyamán erőteljesen lepusztult. A délnyugati barlangcsoport egyes elemeit a párkányokra kiépített faállványzat kötötte össze, amint ezt felmérési megfigyeléseink tanúsítják. Írott forrás nem említi a barlangokat, viszont a hozzájuk fűződő elbeszélő hagyományokban – más udvarhelyszéki mesterséges barlangokhoz (pl. Máréfalva vagy Telekfalva) hasonlóan – a török-tatár harcok emléke maradt fenn. Székelyudvarhely környékén ma hét helyszínen találunk konglomerátum kőzetbe ásott barlangokat (a Budváron kívül Máréfalván, Tibódban, Kadicsfalván, Telekfalván, Kénosban és Muzsnában). Ezeket az objektumokat több közös tényező kapcsolja össze, pl. egy adott helyszínen mindig csoportosan fordulnak elő, alaprajzukra a kettős vagy többszörös szerkezet jellemző, a konglomerátum sziklafalak dél–délkeleti oldalába a természetes repedésvonalak, az ún. vetők mentén ásták őket. A közelmúltban végzett régészeti kutatások igazolták a mondai hagyományokat: míg a telekfalvi

védbarlangok létrehozását pénzérmével sikerült közvetlenül 1534 utánra keltezni, a máréfalvi barlangokról az derült ki, hogy az 1661. évi török-tatár betörések idején még biztosan használták őket.

Budvár íratlan története jóval prózaibb, mint azt a középkori krónikák és főként a Csiki Székely Krónika nyomán a köztudatba beivódott mitikus történelemkép sejteti. Természetes adottságai révén viszont, mint azt a felszínre került régészeti leletek tükrözik, évezredek óta

kiemelt szerepet játszott a térség történetében. Tudományos feltárásának folytatását alaposan megnehezíti a kincskeresők évszázados romboló munkája. Ahhoz viszont, hogy a Budvár több legyen kincskeresők célpontjánál, hiteles történelmi kép alakuljon ki róla, és elnyerhesse megfelelő helyét a helyi közösség értékvilágában, nemcsak tudományos kutatómunka szükséges...

Sófalvi András



A 7. számú barlang felmérése (fent)

A 19. számú beszakadt barlang (lent)

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében 9. Csíkszereda város iratai

A város közigazgatási szerveitől, hivatalaitól, hatóságaitól ránk maradt iratanyag sorsa elválaszthatatlan az azt létrehozó intézmények sorsától. Hányattatásból pedig kijutott, az utóbbi száz évben például két nagyobb megrázkódtatás is érte Csíkszeredát és annak intézményeit: 1916-ban és 1944-ben. Mindkét alkalommal idegen csapatok szállták meg a várost, amelyek elől szekéren, vonaton, lóháton, gyalog menekült a lakosság és vitte féltett értékeit. A polgárok sorsában volt kénytelen osztozni az irattár is, amelynek fontosabb, értékesebb darabjai ezen alkalmakkor Magyarországra kerültek, ahol aztán nagyobb részük elpusztult vagy szétszóródott, kisebb részük pedig talán még lappang valahol, magánkézben vagy közgyűjtemény részeként.¹ És akkor még nem esett említés a korábbi évszázadok török-tatár betöréseinek és szabadságharcainak pusztításairól. Természetesen iratpusztulás békéidőben is történhetett, leginkább az irattárolás alapvető feltételeinek hiánya miatt.

Ilyen előzmények mellett érthető, hogy a ROL csíkszeredai kirendeltségének kezelésében lévő Csíkszereda városi levéltár legrégebbi darabjai mindössze a 19. század derekáról valók, és 1945-ig meglehetősen hiányosak. A korábbi időszakhoz képest, a magyar adminisztráció négy évéből több irat maradt, bár, hogy mekkorák lehetnek a veszteségek és a hiányzó levéltárrészek, azt megbecsülni nagyon nehéz.

A több mint egy évszázadot lefedő iratanyagot a levéltár munkatársai két leltárba sorolták, amelyek egyben a fond két állagának felelnek meg: a 239-es leltár tartalmazza a Polgármesteri Hivatal iratait (1859–1952), míg a 240-es számú a Városi Néptanács iratait (1951–1968).

A **Polgármesteri Hivatal iratai** közül a legrégebbi levéltári egység az 1859–1877-es időszakra vonatkozó regiszter, *Csíkszereda telkeinek osztályzati kivonata*, amely névsoros kimutatást tartalmaz a kor csíkszeredai földbirtokosairól.² A 19-20. század fordulójának irataiból említést érdemelnek a jogbiztosító iratok: adásvételi szerződések³, építkezési engedélyek, tervrajzok, térképek (az utóbbiak már a két világháború közötti időszakból)⁴, kisiparosok és kereskedők működési engedélyei⁵. A két világháború közötti időszak várostörténetéhez szolgáltatnak adalékot a Polgármesteri Hivatal személyzetének hiányosan fennmaradt bérlistái, amelyekből többé-kevésbé rekonstruálható a korszak városvezetése és a hivatal apparátusa.⁶

A magyar adminisztráció idején született iratok közül érdeklődésre tarthat számot a képviselőtestület 1942. évi közgyűléseinek jegyzőkönyve⁷, továbbá azon iratsomók, amelyek Taploca és Somlyó községeknek a városhoz csatolásával⁸, a régi Hargita szálló építésével⁹, a hatóságok által körözött személyekkel foglalkoznak¹⁰, a városrendezésre, útjavításokra, építkezésekre, közművesítésre vonatkozó kérelmeket és dokumentációkat tartalmazzák¹¹, illetve a zsidó vagyon kezelésére vonatkoznak.¹² A háború utáni közvetlen időszakból leginkább a helyi magánvállalkozók, iskolák, egészségügyi intézmények bérlistái, továbbá személyzeti kérdésekre vonatkozó iratsomók maradtak fenn.

A fond nagyobbik részét a **Városi Néptanács iratai** teszik ki. Számos érdekes adalékot találhatunk a város háború utáni

életére nézve. Nagy és értékes anyag vonatkozik a régi kultúrház (Csíki Játékszín) építésére¹³, a városi park rendezésére¹⁴, és számos városrendezéssel kapcsolatos kérelem, műszaki dokumentáció, számadás, hivatali levelezés maradt fenn (lakóházak építése, javítása, bontása, útjavítási és közművesítési munkálatok, járdák építése stb.). Mindenik évből megtaláljuk a Városi Néptanács Végrehajtó Bizottságának jegyzőkönyveit és tevékenységi beszámolóit, valamint adókönyveket és költségvetéseket, illetve számos intézmény bérlistáit.

Az eredetileg 27,40 folyóméternyi iratot az egykori Állami Levéltár 1969 és 1986 között öt részletben vette át a Városi Néptanáctól, 1991-ben azonban – a földügyek rendezése céljából – a Polgármesteri Hivatal visszaigényelte a mezőgazdasági nyilvántartókat, így napjainkban a fondot 22 folyóméter irat alkotja.

A Polgármesteri Hivatal iratai között, a 13-as iratsomóban¹⁵ található az a terjedelmes – 1940–1943 között, tehát a magyar adminisztráció idején keletkezett – levelezés, amely **Victor Faroga**¹⁶ (1896–1961), a két világháború közötti időszak legmeghatározóbb csíkszeredai polgármesterének ügyére vonatkozik. Az egykori városatyáról mindeddig csak méltató szavak és értékelések hangzottak el, az előkerült iratok azonban némiképp árnyalják ezt az eleddig egyértelműen pozitív képet. Tizenegynéhány év leforgása alatt Farogának háromszor is dolga akadt a törvénnyel¹⁷, mindhárom esetben hűtlen kezelés és sikkasztás gyanúja merült fel ellene, azonban egyik esetben sem jutott az ügy a jogerős bírói döntés szakaszába. A meglévő iratanyag alapján nem lehet minden kétséget kizáróan Faroga ártatlansága vagy bűnössége mellett állást foglalni, nem is célozom az állásfoglalás, de jelen iratok is hozzátartoznak a róla alkotott – egyébként igen hiányos – képhez.

Részlet Éder ezredes, városi katonai parancsnok dr. Balogh Lajos ügyvédhez intézett utasításából¹⁸ (1940. október 14.): „... *Csíkszereda város katonai parancsnoka, figyelemmel arra, hogy Faroga Viktor volt csíkszeredai ügyvéd az ország területéről ki van utasítva és figyelemmel arra, hogy ellene a vagyonfelülvizsgálati eljárás a marosvásárhelyi kir. ítélőtábla előtt folyamatba van téve, elrendeli, hogy nevezettnek összes ingó és ingatlan vagyona, mely az ő birtokában vagy családjá birtokában található, vétessék zár alá, és ezen zár alá vétellel, valamint annak kezelése és felügyeletével Dr. Balogh Lajos csíkszeredai ügyvédet bízva meg.*”

Ennek megfelelően dr. Balogh 1940. október 18-án kiszállt a helyszínre, intézkedett és erről jelentést is terjesztett a város katonai parancsnokságához.¹⁹ Eszerint Faroga ekkorra már megszüntette a Szentlélek utcában lévő ügyvédi irodáját, ő maga és neje, László Aranka pedig a zár alá vétel idején a közeli László-kertészterületén lévő emeletes házban tartózkodott. Dr. Balogh lefoglalta a Faroga ügyvédnél talált különböző peres iratok anyagait, továbbá egy betétkönyvet is. A bútorokat és egyéb ingóságokat a ház földszinti szobájában lezárta és lepecsételte.

A Balogh-jelentés szerint Victor Faroga az alábbi ingatlanokkal rendelkezett: 1. két telke (összesen 450 négyszögölnyi terület²⁰) szerepelt a csíkszeredai telekkönyvekben; 2. egy lakóház a hozzá tartozó 1081 négyszögöles területtel („*ahol Faroga Viktor és családja lakott, és ahol az irodája volt*”), illetve egy 333 négyszögöles telek – mindkettő a zsigödi telekkönyvben; 3. társtulajdonosa volt egy 1444 négyszögöles taplocai területnek²¹; rendelkezett egy 181 négyszögölnyi területtel a taplocai Nagyrétben; 4. a csicsói telekkönyvben szerepelt egy 165 négyszögöles „*villahely Hargita fürdőn, mely Faroga Viktorné László Aurelia nevéén áll*”, illetve egy 121 négyszögöles villahely Faroga Victor nevéén; 5. a tusnádi telekkönyvben egy 143 négyszögöles villa-telek.

Ezenkívül a jelentés megnevez egy „*belsőség céljaira alkalmas*”, megközelítőleg 3 hold kiterjedésű szántóbirtokot („*a Szentléleki út mellett, a temető végénél*”), amelyet Czáka Béla csíkszeredai mézáróstól vásárolt, de amelyet még nem telekkönyveztetett a saját nevére.

Dr. Balogh fontosnak tartja megjegyezni: „*magánosok és ismerősök közölték azt is, hogy más ingatlanai is vannak itt a város és környékén, melyeket megvásárolt, de még nem telekkönyveztetett a saját nevére, vagy ha átíratatta a vevőről, azt nem a saját neve, hanem más bizalmas ismerőse vagy rokona nevére eszközölte. ... Közvetlen tudomásom van arról is, hogy Faroga Viktornak villahelye van a Gyilkostó telepsorán is.*” Beszámol továbbá azon értesüléseiről is, miszerint Faroga csendestárs a Petrol benzinkerak és -forgalmazó cégben.

Dr. Daradics Félix ügyvéd által Faroga Victor az ellene foganatosított vagyoni zárlatot egy hatáskörrel nem bíró hatóság részéről elkövetett túlkapásnak minősítette, és követelte személyes javainak, továbbá a Balogh-féle jelentésben nem szereplő 210 ezer lejes lefoglalt készpénzösszegnek a visszaszolgáltatását is, mely értékek átvételére sógornőjét, László Máriát hatalmazta meg. Faroga beadványának az ügyészség helyet adott.

Részlet a csíkszeredai Királyi Ügyészség határozatából²² (1941. augusztus 8.): „... *Faroga Viktor és neje László Aranka romániai lakosok ellen folyamatba tett nyomozást a Bp. 101. §. 1. pontja alapján megszüntetem. ... Indokolás: ... A román törvényhozásban is teljesen külön álló vagyonszerzési eljárás a magyar jog nem ismeri* [kiemelés tőlem – B. Z.], és mivel más bünvádi eljárás nincs nevezettek ellen, a további eljárást a Bp. 101. §-ának 1. pontja alapján meg kellett szüntetni, annál is inkább, mert a kifejezetten biztosítási végrehajtás foganatosítására irányuló kérelemben eljárni a végrehajtási eljárásról szóló törvény szerint a polgári hatóság illetékes.”

Részlet a csíkszeredai királyi ügyésznek Szász Gerő polgármesterhez küldött leveléből²³ (1941. szeptember 20.): „... a

kir. ügyészség tekintettel arra, hogy Faroga Viktor ellen semmiféle büntetőeljárás nincs folyamatban, a legnagyobb valószínűség szerint, illetve azon a címen, hogy büntetőeljárás nem indított be, a törvény rendelkezései szerint feloldó határozatot fog hozni. Tagadhatatlan, hogy a katonai parancsnokság annak idején a bűnügyi zárlat elrendelésével egyidejűleg elmulasztotta a feljelentést is megtenni [kiemelés tőlem – B. Z.] *a volt polgármester ellen vagyon hűtlen kezelése, illetve sikkasztás büntette miatt. Ezen mulasztás folytán Faroga Viktor ellen mai napon semmiféle eljárás folyamatban nincs. Félő, hogy a vagyonszerzési ügyben sem lehet semmiféle kedvező eredményt elérni, mivel a magyar törvények szerint a vonatkozó román törvénynek megfelelő törvényes rendelkezés nincs.*

A fentiekre való tekintettel, mivel véleményem szerint az ügyek mai állása mellett egyáltalában nem lehet remélni, hogy a Faroga Viktor ténykedései folytán a várost ért károsodások orvoslást nyerhetnének, tisztelettel javaslom, hogy Faroga Viktor ellen feljelentés beadását szíveskedjék elrendelni, vagyon hűtlen kezelése, sikkasztás büntette miatt, mivel a tudomásomra jutott dolgokból arra a véleményre jutottam, hogy nevezett a fenti bűncselekményeket a város terhére elkövette.

Hogy a feljelentés megfelelő adatokkal legyen alátámasztva és abban meghatározott dolgokra hivatkozhatunk, tisztelettel kérem szíveskedjék elrendelni mindazon iratcsomók elővételét, melyeknél feltételezhető, hogy visszaélés történt, hogy azok alapján módomban álljon a feljelentést megfelelő formában elkészíteni.”

Túloldal: „*Irattáros! Kért iratcsomókat az ügyész úrnak sürgősen átadni. Szász*”

Más kézzel: „*Irattáron nem találtam a kért iratokat. 1941. október 25.*”



Csíkszereda város címeres pecsétjének vörös viaszlenyomata 1840-ből²⁴

Úgy látszik, a javaslat nyomán Szász Gerő polgármester új eljárás kezdeményezett Faroga ellen, ennek emléke lehet az alábbi beadvány:

Szász Gerő polgármester beadványa a csíkszeredai Királyi Ügyészséghez²⁵ (1943. október 20.): „... *Faroga Viktor elleni vagyonszerzési eljárást még 1940. évben a román megszállás ideje alatt fensőbb hatósági utasításra indult meg. Annak idején Csíkszereda város akkori vezetősége az ügyre vonatkozó összes igazoló iratait illetékes helyre felterjesztette, úgy hogy azok mai napon a vonatkozó iratoknál fekszenek. Annak idején a vizsgálat akkori állása szerint semmi olyan bűncselekmény nem nyert igazolást, amely bünvádi eljárás tárgyát képezhetne volna, habár azok elkövetésének nyomós gyanúja állott és áll mai napon is fenn, mivel szinte hihetetlen, hogy becsületes úton a hivatalnoki fizetésből olyan rövid idő*



Csíkszereda város címeres pecsétjének füstös lenyomata 1855-ből, Dávid Elek főbíró kézjegyével²⁶

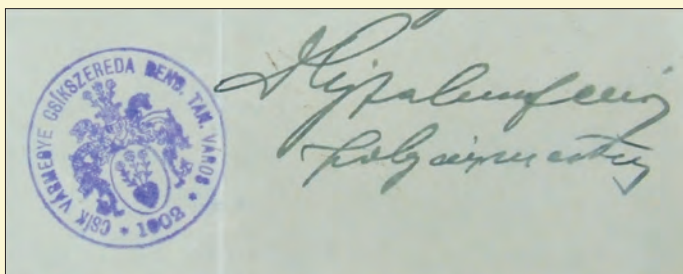
alatt olyan hatalmas vagyon szülessen, mint amilyennel Faroga Viktor rendelkezett polgármestersége idején.

Köztudomású volt, hogy Faroga Viktor a város által vállalatba adott mindennemű közmunkából a maga részét a vállalkozóktól megkapta, legtöbb esetben olyan formában, hogy a vállalkozónak csendes társaként szerepelt, s így saját üzleti érdekeivel szemben a város érdekét mindenben háttérbe szorította, azáltal is, hogy a tényleges értéknél a vállalati összegek jóval nagyobbat tettek ki. Ennek igazolására hivatkozunk a csíkszeredai kir. járásbíróság P5207/1941 sz. iratcsomójában elfekvő bizonyítékokra, ahol a kihallgatott tanúk igazolták, hogy Faroga Viktor a Bitumen céggel közös számlára /:mint csendes társ:/ végeztette a város gyalogjáróinak javítását, s ezáltal jogtalan vagyoni haszonra tett szert.

Ettől függetlenül Faroga Viktor ellen a város tulajdonát képező Rakottyási erdő egyik vágterének eladásánál elkövetett szabálytalanságok miatt még román megszállás ideje alatt a csíkszeredai ügyészségnél Olteanu Gustav akkori polgármester feljelentést tett, mely az akkori szokásnak megfelelően feledésbe ment.

Annak igazolására, hogy Faroga Viktor a tűzoltó-öntözőgép vásárlásánál, a gyalogjárók javításánál, kivetett adók jogtalan törlesztésért kapott megvesztegetési összegek elfogadásával, Imre Elek csíkszeredai lakostól vásárolt kert vételárának megállapításánál, valamint sok más esetben a várost anyagilag súlyosan megkárosította... A többek között megjegyezzük, hogy a Ganztól Faroga Viktor mint polgármester a jóindulat megnyerése céljából rendes havi fizetést kapott, nyilvánvalóan nem ellenszolgáltatás nélkül, mely csak a város kárára mehetett.”

Csíkszereda város címeres bélyegzőjének lenyomata 1910-ből, dr. Újfalusi Jenő polgármester kézjegyével²⁷



Az ügy további fejleményeire vonatkozóan az iratcsomó nem tartalmaz adatokat, úgy látszik, a kivizsgálás megfeneklett. Érdekes, hogy több városi hivatalnok is úgy nyilatkozott, hogy nem tud Farogával kapcsolatosan törvénybe ütköző cselekményekről. Indítékaikat – ennyi idő elteltével – már csak találgatni lehet.

F 59 Csíkszereda város iratai (évkör: 1859–1968; mennyiség: 1015 levéltári egység, 22,00 fm.; leltárszámok: 239, 240; magyar és román nyelvű iratok)

Bicsok Zoltán

1. Apafi Mihály fejedelem 1670. évi kiváltságlevele 2010-ben került vissza Csíkszeredába. Balázs András, Csíkszereda város egykori pénztárnoka 1944 őszén Magyarországra menekült, a hagyatékában lévő oklevelet örökösei adományozták a Csíki Székely Múzeumnak.
2. A 274-es számú regiszter. A továbbiakban – ha nincs feltüntetve a fond száma és neve – az egyedül álló iratszám az **F 59 Csíkszereda város iratai** fond valamely egységére vonatkozik.
3. Az 1863–1940 közötti ingatlan-adásvételeket több levéltári egység is dokumentálja, így az 1-es és 3-as számú iratok.
4. A 276-os számú regiszter, a kiadott építkezési engedélyek nyilvántartója az 1913–1940 közötti időszak építkezéseire vonatkozik. Sajnos ekkorra már vége felé járt a nagy építkezések kora Csíkszeredában, mely korról viszont nem maradt fenn hasonló nyilvántartás. 1940 előtti építkezésekre vonatkoznak a 4, 7, 9–12-es számú iratok is.
5. Az 5-ös számú iratcsomó az 1914–1940 közötti periódusra, míg a 275-ös regiszter az 1907–1941 közötti időszakra vonatkozik, a 288–290-es számú regiszterek pedig az utóbbi folytatásaként 1944-ig követik a helyi kisiparosok és kereskedők működését. Ezekből megtudhatjuk, hogy mely családok alkották az államosítás előtt a város társadalmának gerincét.
6. A 6-os, 8-as, 14-es számú iratcsomók, illetve a 277-es, 282-es, 283-as, 287-es számú regiszterek.
7. A 294-es regiszter.
8. Az 50-es iratcsomó.
9. A 34-es és 60-as iratcsomók.
10. A 13-as iratcsomó.
11. A 19-20, 23, 26, 35–38, 46, 55, 61, 63-64, 71-es számú iratcsomók.
12. A 72-es iratcsomó.
13. Az 1956/11–38, 1957/20–34, 1959/52, 1961/25–28, 1968/12-es iratcsomók.
14. Az 1958/14-15, 23, 1965/27-es iratcsomók.
15. Az iratcsomó leltári megnevezése: A magyar hatóságok által körözött személyek.
16. Victor Faroga Csíkszereda város élén viselt tisztségei: **aljegyző** (1920. július 1. – 1921. december 31.), **jegyző** (1922. január 1. – szeptember 30.), **főjegyző** (1922. október 1. – 1926. március 31.), **polgármester** (1926. április 1. – 1929. december 31. és 1933. január 1. – 1938. január 17.), **az Ideiglenes Bizottság elnöke** (1930. január 1. – 1931. június 30. és 1932. július 1. – december 31.). 13-as iratcsomó, 114-es lap.
17. Úgy tűnik, hogy 1931 júliusa és 1932 júliusa között az Ideiglenes Bizottság elnökségéből fel volt függesztve, mely időszakban az illető tisztséget Gustav Olteanu látta el. Olteanu feljelentése nyomán kivizsgálás indult Victor Faroga, Szopos Gáspár és Dóczi János ellen, melyet azonban 1932. szeptember 17-én a csíkszeredai törvényszék megszüntetett. Uo. 108-as lap.
18. Hiteles másolat. Uo. 74. lap.
19. Uo. 79–81. lap.
20. Területmérték, a hold kisebb egysége. 1 négyszögöl = 3,596651 m² = 0,03596 ár.
21. A szóban forgó terület tulajdonképpen a Lempert Lipót-féle petrolleumlerakat területe, aki a telekkönyv szerint a másik társtulajdonos.
22. 13-as iratcsomó, 132. lap.
23. Uo. 173. lap.
24. F 27 Csíkszerék iratai, CCXXXV/34.
25. Uo. 52-53. lap.
26. F 68 Csíksomlyói-csíkszeredai cs. k. kerületi biztosság iratai, CLXXII/17, 67. lap.
27. F 59 Csíkszereda város iratai, 1/81. lap.

Két 1849-beli honvédszászló a Székelyföldről

1849. augusztus 13-án Világosnál a magyar honvédsereg utolsó, harcképességüket még megőrző hadtestei Rüdiger orosz tábornok előtt letették a fegyvert. Az elkövetkező hetekben a kisebb alakulatok is befejezték a harcot, s a várak is sorra kapituláltak. A nemzeti színű zászlók egy része zsákmányként a cári haderőhöz, illetve az osztrák csapatokhoz került, egy részüket azonban egészben vagy darabokra tépve, annak ellenére, hogy elrejtésüket tiltotta az elnyomó osztrák hatalom, évtizedeken át rejtve tartották megőrizték a szétszéledt honvédek.¹ Később, a kiegyezés után ezeket a féltve őrzött zászlófoszlányokat vagy zászlókat, amelyeket „...rongyokká tépett a sok viszontagság”, a leszármazottak vagy a különböző honvédegyletek vezetői, tagjai a múzeumoknak ajándékozták. Ezek közé tartozik az a „történeti becsű” honvédszászló is, amelynek megléte negyven évvel a fegyverletétel után „jutott nyilvánosságra”, s amelyről 1889 decemberének végén a *Vasárnapi Újság* tudósít.² A zászlót a Rikánbelüli Honvédegylet háromtagú küldöttsége (tagjai voltak: Szász Dániel őrnagy, Kocsis Gábor, a zászló megmentője és Gyulai Károly honvéd huszár főhadnagy) vitte fel Budapestre az országos honvédegyülésre abból a célból, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban helyezték el. Történetét a küldöttség vezetője, Szász Dániel őrnagy, „a harmadosztályú érdemrend birtokosa” a következőkben foglalta össze: a fölszentelésénél a zászlóanya Benkő Ráfaelné Lázár Rozália asszony volt.³ A zászló ott lobogott a Tömösi-szoros erődjén, amelyet a nevezett őrnagy Bem József tábornok rendeletéből a szászokkal ingyen építtetett. Az erődöt 1849. június 19-én és 20-án hat honvédszászad, négy ágyú és egy szakasz lovas védelmezte a betóduló oroszok és osztrákok ellen. Állott pedig az ellenség összesen 33 000 emberből. Ismeretes dolog, hogy nem az ellenség óriási száma, hanem egy árulás folytán, melyet egy brassói erdész követett el (más források szerint két román pásztor) – erdei utakon az erőd

védőinek hátába vezette Lüders tábornok csapatainak egy részét –, vesztett el az itt küzdő maréknyi honvédség ügye. Az erőd hősies védelmezője, Bem egyik legvitézesebb parancsnoka, Kiss Sándor ezredes megsebesült s hadifogságba esett, hol megmérgezte magát.

A zászlót árkosfalvi Kocsis Gábor honvéd mentette meg, s annak ellenére, hogy a „rémnapokban” a „beczirkesség”⁴ megsanyargatta, tömlőcbe vetette miatta, el nem árulta annak rejtékhelyét. A kiegyezés után, az „újabb alkotmányos időkben” a zászló a Rikánbelüli Honvédegylet tulajdonába került.

E zászlót, amely felirata szerint a 85-ik honvédszászlóaljé volt, a *Vasárnapi Újság* tudósítója részletesen leírja: „A zászló nehéz fehér selyem; szegélyzete köröskörül le van szakítva, valószínűleg azért, hogy kisebb tért foglaljon el, s így könnyebben elrejtethető legyen; középen áll a vörös selyemből való címperpajzs, mint Magyarország koronátlan címere, amelyből azonban már csak a zöld selyemhímzésű hármashegy van meg; a kettős keresztet, a választékot és a négy folyót már csak az öltések jelzik; ezek a részek alkalmasint ezüsthímzésűek voltak. A címper alatt áll .. 84 ..; a kipontozott helyeken az öltések világosan kitüntetik az 1 és 9 számot; a kiírt szám aranyhímzésű, s így az egész évszám 1849; alatta vörös selyemhímzéssel kivarrva s minden betű körrajza finom aranysegéllyel díszítve: *Június 1 Napján*. A címert és a dátumot egy igazán remek koszorú keríti be, melynek jobboldali fele szőlő, a bal búza, s rajz és kivitel szerint nagyon szép. A szőlő levélzete finom és árnyékolt zöld selyemhímzés; a gerendje fénytelen, vastag, sodrott arany fonállal varrott; a búza levélzete zöld selyemhímzés, a kalász aranyhímzésű, még pedig felváltva egyik kalász fényes, a másik fénytelen; a fényes kalászon az egyes búzaszemek finom aranylemezből vannak verve. A koszorú fölött vörös selyemmel és arannyal szegett hímzéssel írva: »85 Honvéd Zászlóally«; a koszorú alatt:



A Rikánbelüli Honvédegylet küldöttsége Budapesten (középen árkosfalvi Kocsis Gábor)

»Éllyen a Független Magyarhon Szabadsága«.⁵

Ugyancsak a 85. honvédszászlóalj [!] lobogójaként került „nyilvánosságra” ezelőtt 121 évvel (1890. augusztus 2-án, az Aradon megnyílt ún. Alföldi és Délmagyarországi Általános Kiállításon) az a honvédszászló, amely a Hargita aljáról, Csík vármegyéből érkezett a kiállításra. Ezt az ereklyét a csíkmegyei Honvédegylet⁶ elnöke, Benedek István küldte el a kiállítási idényre, ahol az „a XVI-ik csoportban lett elhelyezve”. Erről a zászlóról a korabeli székelyföldi sajtó egyik lapja, a *Csiki Lapok* 35. száma is tájékoztat. Az 1890. augusztus 20-án megjelent lapszámban *Honvéd-zászló* cím alatt írt róla részletesen a B.-n. szignójú szerző. Cikkében – „rövidbe foglalva” Gál Ignác 1848-1849-beli honvéd századosnak⁷ a gyergyóalfalvi egyházközség ládájában őrzött írásos feljegyzéseit – a zászlóról az alábbi ismertetést adja:

„Gyergyóalfalvi Baricz István – ki 1867. június 30-án elhalálozott – halála előtt egy becses ereklyét hagyományozott az alfalvi római katolikus templomnak, olyképpen, hogy az ott örök emlékül megőriztessék.

Ez egy nehéz fehér selyemből készült, széles, aranyozott fehér selyemszalaggal díszített, szélein a nemzeti színnel, egyik oldalán a szűz Mária mint Magyarország védasszonya képevel, másfelől a magyar címerrel ékeskedő magyar nemzeti zászló,

melyet Kossuth Lajos Magyarország kormányzójának neje⁸ saját kezűleg hímzett, és ajándékozott Kiss Antal⁹ őrnagy vezetése alatti – többnyire csíki és gyergyói székelyekből alakult 85-ik zászlóaljnak, melynek soraiban oly harcosokat is lehetne találni, kik az I. Napóleon elleni hadjáratokban részt vettek.

Ezen zászló – minekutána 1849. év július első napjaiban a Nyerges alatti székely táborban csíkszentgyörgyi esperes Tankó Albert¹⁰ által ünnepélyesen felszenteltetett – alfalvi Gál Lajos (most is él) zászlósnak adatott át, ki azt Háromszék rónáin a muszkák ellen 1849-ben vívott több véres csatában diadalmasan lobogtatván, július 22-én, hazabocsátása előtt Lécfalvi Bodor Károlynak kezére adta.

Az alig 6000 harcosból álló székely tábor a túlnyomó (30 000) muszka tábornak ellen nem állhatván, Tusnád felé az Alvégre visszavonult s ott szétveretvén – feloszlott.

Egyrésze mellékutakon haza, kisebb része – azon szándékkal, hogy egy másik magyar sereghez csatlakozzék – Erdővidéken át Kolozsvárra s onnan Zsibóra vonult.

Ezen menekült csapat egyik tagja, Baricz István honvéd százados vevé – a gyászos kimenetelt ért alvégi ütközet után – a zászlót oly célból kézhez, hogy azt az utókor számára az ellenség általi meggyalázástól megóvja.

Sikerült is neki azt az aradi és theresienstadti¹¹ várakban 1852. április hó végéig szenvedett két és fél évi fogsága alatt, az ellenség figyelmét elkerülve, részint fekvő ágyában elrejtve, részint pedig derekára csavarva megőrizni.

Fogságából történt kiszabadulása után, az 1861-ik évig fennállott kémrendszer még a családi szentélyben is betolakodván, csakhamar közhírré lett, hogy Baricz István volt honvéd százados egy magyar nemzeti zászlót rejteget magánál; mi akkori időkben veszedelmesnek találtatván – a zsan-dárságnak a zászló kézrekerítése meg lett parancsolva.

Hogy a zászló – ezen nemzeti kincs – szentségtelen kezekre ne kerüljön, Baricz István azt egy meghitt barátjával (valószínűleg Gál Ignác) arra alkalmas képrámába illesztette akképpen, hogy a zászló ösz-

szerételve egyedül a szűz Mária képét tüntette elő egy zöld koszorúval körülvéve; mit a kémekek akárhányszor láttak megmentője szobájának falára akasztva, anélkül, hogy a szent kép alatt a keresett rebellis jelvényt elrejtve lenni képzelhették volna.

Csak az 1861-ik évi Schmerling-féle félszeg alkotmány proclamálása alkalmával lehete az annyi aggodalmat okozott nemzeti ereklyét a szent ügy ellenségei bosszankodására nyilvánosan kibontani és közszemlére kitenni.”

E két honvédzászló közül az előbbi, melynek mérete 124x74 cm, valóban a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába jutott, ahonnan később (1936-ban) a Hadtörténeti Múzeumba került (leltári száma: HTM 39/ZI)¹². Az aradi kiállításon szereplő zászló további sorsáról azonban semmit sem tudunk.

Mihály János

1. Csikány Tamás: Zászlók és címerek az 1848/49-es szabadságharcban. *Limes*, VIII. évf. (1995) 1-2. sz. 49–56.; Kumorovitz L. Bernát: A magyar zászló és nemzeti színeink múltja. II. *Hadtörténeti Közlemények*, Új folyam, 3. évf. (1956) 1. sz. 112.

2. Egy 1849-iki honvéd-zászló. *Vasárnapi Újság*, XXXVI. évf. (1889. dec. 29.) 52. sz. 866-867.

3. Lázár Rozália, Benkő Rafaelné (1808 k., Dálnok – 1896. dec. 21., Aldoboly). Lázár

Mihály honvéd százados testvére. Több nőtársával ő is szerepet vállal Háromszék önvédelmében, később pedig főszerepet játszik a Várad-féle összeesküvés szervezésében. Az összeesküvés felgöngyölítésekor, 1853-ban Dálnokban tartóztatják le. Kézdivásárhelyen van fogságban, majd bűnrészességért 3 évre ítélik el. Szabadulása után legtöbbször testvére, Lázár Mihály dálnoki és aldobolyi birtokán tartózkodik. 1861-ben mint „honleány” a Rikánbéli Honvédegylet részére gyűjtést szervez az Oltfej községeiben. (Demeter Lajos – Demeter László: Háromszéki honvédek, nemzetőrök, honleányok és honfiak az 1848-49. évi szabadságharcban II. Aldoboly. *Acta Siculica*. Sepsiszentgyörgy, 2008. 373.)

4. Bezirca: hivatalnok a Bach-rendszerben.

5. A 85. honvédzászlóalj Kossuth-címeres zászlójának töredékét közölte az 1849. *Fényesebb a lánchnál a kard* c. emlékkiállítás katalógusa (szerkesztette: Cs. Kottra Györgyi. Hadtörténeti Múzeum, Budapest, 1999. 72.). A kiállítást az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmával rendezték.

6. A Csík megyei Honvédegylet 1885–1905 közötti jegyzőkönyvei, névkönyvei a budapesti Hadtörténeti Levéltár gyűjteményében található (Fond: VI. 16.).

7. A gyergyóalfalvi Gál István honvéd százados 1849-ben Gál Sándor ezredes segéd-tisztje volt (lásd: <http://www.gyergyóalfalu.eu/veress/veress-iskola>).

8. Kossuth Lajos 1841. január 9-én Pesten vette feleségül a meszlени Meszlényi Teréziát (1809–1865), akitől három gyermeke született: Ferenc (1841–1914), Vilma (1843–1862) és Lajos Tivadar „Tódor” (1844–1918).

9. Az eleméri és ittebei Kiss Antal őrnagy (1823, Nagyvárad – 1895, Gyula).

10. Tankó Albert, csíkszentimrei. Szül. 1788. ápr. 16. Pappá szentelve: 1813. júl. 4. Szolgál: 1814: Gyulafehérváron tanár, Csíkszentgyörgyön káplán. 1816: Csikmenaságon. 1821: Csíkszentkirályon. 1824: Csíkszentgyörgyön plébános. 1825–1852: alsíki és kászoni esperes. 1844: csíkszéki táblabíró. 1847: tiszteletbeli kanonok. Az 1848-as forradalom idején tanúsított magatartása miatt kötél általi halálra ítélik, de ezt 12 esztendei várfogságra változtatják. 1851-ben megszökik a gyulafehérvári börtönből. Meghalt 1852. júl. 19-én. (Lásd: Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Bp. – Kolozsvár, 2009. 426-427.)

11. Theresienstadt (Terezin, Cseho.): osztrák várbörtön az Elba közelében. Nevét Mária Teréziáról (ur. 1740–80) kapta. A vár az egyik legerősebb osztrák vízparti erődítmény volt, folyóparti síkságon, Aradhoz és Komáromhoz hasonlóan, zömében a föld alá építve.

12. <http://flagspot.net/flags/hu%5Eh848.html#85>



A 85. honvédzászlóalj Kossuth-címeres zászlójának töredéke

A Székely Nemzeti Múzeum Acta Siculica évkönyvsorozata

Az egykori *Aluta*, később *Acta*, majd *Acta (Siculica)* évkönyvek után a 2007-ben megújult külsővel jelentkező *Acta Siculica* révén a Székely Nemzeti Múzeum tudományos évkönyvsorozata 1968-tól máig nyomom követhető.

Az évkönyv négy évvel ezelőtti tartalmi, formai és koncepcióbeli megújulása reális igényként jelentkezett intézményi szinten. A több mint 130 éves múltra visszatekintő intézmény számára presztízs-kérdésként tevődött fel, hogy a legnagyobb székelyföldi múzeumként egy reprezentatív, a székelységet illetően átfogó szakmai periodikává emelje évkönyvét.

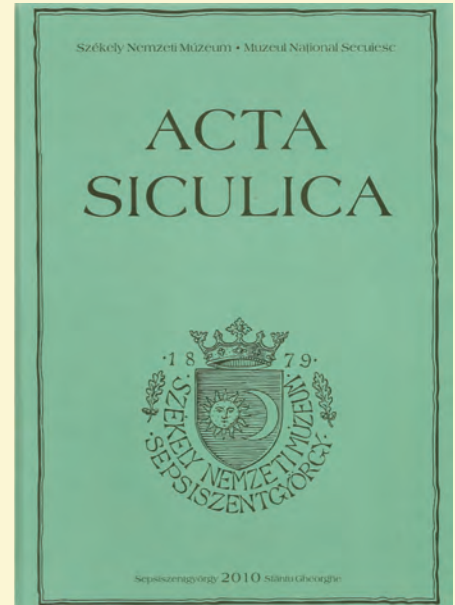
Az *Acta Siculica* elsősorban az intézményben zajló, a történelmi Székelyföldre irányuló tudományos kutatások eredményeinek közzétételét teszi lehetővé. Az évkönyv belső tagolódása hagyományosan a Székely Nemzeti Múzeum tudományos osztályainak struktúráját követi. Az általánosabb muzeológia, a természetrajz, régészet, történelem és néprajz fejezeteinek szerzői között saját szakembereink mellett a székelyföldi múzeumok és más, romániai és külföldi tudományos intézmények, szakmai fórumok Székelyfölddel foglalkozó kutatóit is megtalálhatjuk, s ebben az értelemben az *Acta Siculica* a legnagyobb, székelyföldi kutatásokat évi rendszerességgel közreadó tudományos teljesítménnyé vált.

A diszciplínák alapján tagolódó, fejezetekbe sorolt tanulmányok szerzőinek meghívását, a beérkezett dolgozatok elsődleges szakmai ellenőrzését, szerkesz-

tését szakos munkatársaink, esetenként külső kutatók végzik, akik kérdéseikkel, javaslataikkal, észrevételeikkel elősegítik a dolgozatok minél szakszerűbb véglegesítését. Ennek a struktúrának megfelelően a muzeológia fejezetet Boér Hunor és Kinda István, a természettudományt Kocs Irén és Barti Levente, a régészetet Bordi Zsigmond Lóránd, Méder Lóránt László és Sztáncsuj Sándor József, a történelmet Boér Hunor, Csáki Árpád és Demeter Lajos, a néprajzot Kinda István és Szőcsné Gazda Enikő szerkesztik. A munkálatok összehangolását és koordinálását főszerkesztői minőségben Kinda István végzi.

Neves szakemberekből álló szerkesztőbizottságunknak köszönhetően az *Acta Siculica* évkönyvek rangos szakmai védnökség alatt állnak. 2008-tól a természettudományi fejezetért Sárkány-Kiss Endre (Kolozsvár), a régészetért Benkő Elek (Budapest) és László Attila (Iași), a történelemért Egyed Ákos (Kolozsvár) és Kósa László (Budapest), a néprajzért Pozsony Ferenc (Kolozsvár) felkért szerkesztőbizottsági tagokként kezeskednek. Tanácsaikkal a tanulmányok beválogatását, a vitás esetek eldöntését és általában a szerkesztői munkát segítik. A néprajz fejezetet Táncoz Vilmos (Kolozsvár) lektorálja, és keressük a lektorálás megoldását a többi diszciplína vonatkozásában is.

Az évkönyvsorozat tipográfiai megoldásai hosszas egyeztetések, viták során alakultak ki. A borító megtervezését Keöpeczi Sebestyén József 1941-ben készítet



múzeumi címertervének felhasználásával Mednyánszky Emese és Méder Lóránt végítették. A nagyformátumú, impozáns kötet kéthasábos tördelést enged meg, és nagyobb táblák publikálását teszi lehetővé.

A kiadványokat az igazgatói előszó vezeti be, amely egyben a múzeum hivatalos éves jelentése is. Ezt a szakmai fejezetek követik, majd a kötet végén a megemlékezések kapnak helyet. Dolgozatokat publikálunk magyar, román, angol és német nyelven, fontosnak tartjuk viszont, hogy a törzsanyag magyar nyelven jelenjen meg. Minden közleményhez két, a dolgozattól eltérő nyelvű összegző kivonat kapcsolódik.

Az *Acta Siculica* köteteinek teljes anyagát a megjelenést követően a Székely Nemzeti Múzeum honlapján (www.szm.ro) is közzétesszük, nyomtatott példányait számos hazai és külföldi könyvtárba, közgyűjteménybe eljuttatjuk.

Eddigi munkánk volumenét a következő számszerű adatok érzékeltetik: a 2007-es évkönyv 785 oldalon 51 dolgozatot tartalmazott, a 2008-as 704 oldalon 43-at, a 2009-es 736 oldalon 45-öt, a 2010-es 732 oldalon 40-et. A kötetek átlag leütésszáma 3,5 millió. A kiadás költségeit intézményünk fenntartója, Kovászna Megye Tanácsa fedezi.

Jelentős előrelépés kiadói politikánkban, hogy az *Acta Siculica* 2010-ben a bukaresti Felsőoktatási Tudományos Kutatás Nemzeti Tanácsa (CNCSIS) által jegyzett kiadvánnyá vált (CNCSIS-kód: 982). Igyekszünk felnőni ahhoz a megtisztelő elismeréshez, amely szerint évkönyvünket egyetemi tanárok, szakemberek és kutatók az erdélyi magyar tudományos élet egyik legjelentősebb fórumaként emlegetik.

Kinda István



P. Buzogány Árpád: *Vidám emberek a csend birodalmában.* *Faluriportok Udvarhelyszékről**

Hogy P. Buzogány Árpád hullámhosszára tudjak hangolódni *Vidám emberek a csend birodalmában* címet viselő faluriportos könyve olvasásakor, fellapoztam a szerző hasonló témájú könyveit.

A 2003-ban megjelent *A falut dicsőítem* kötet alcíme népismereti írásoknak nevezi a közölt anyagokat. A szerző azonosul az egyik adatközlő kijelentésével: „Mind jókedvemből írtam...”. Ez az alaphang végigkíséri mind a négy kötetet. A figyelemfelkeltés nem öncél. Tárgyszerű világossággal írja le a megismertetni kívánt foglalkozásokat. Bevallja indíttatása okát is: „Tisztelettel, alázattal és megbecsüléssel forduljunk mindahhoz, ami népünk jobb, teljesebb megismerését segítheti”.

A Kihúzza a töviset az ember kezéből 2005-ben jelent meg. Alcíme – *Riportok, interjúk népi mesterekről és mesterségekről* – jelzi, hogy szerzőnk hűséges az előbb kinyilatkoztatott céljához, de műfajilag szabadabb formát választ, mert a riport műfaja nem köti a néprajzi dolgozat megszabott kereteihez. Megnevezi az olvasóréteget is, akiknek szánja az írásait: „elsősorban a fiatalokra gondoltam, akiknek egyre kevesebb lehetőségük van átfogó ismereteket szerezni bizonyos hagyományos, pár évtizeddel ezelőtt szélesebb körben űzött foglalkozásokról”. A szándék is világos: „a kézműves tevékenységek, népi mesterségek szépségei, értékei felé irányíthatják fiataljainkat”. P. Buzogány Árpád riportkönyve megszerkesztésekor arra törekedett, hogy érdemükhöz mért elismeréssel és csodálattal adózzon Keresztúr fiúszék és Sóvidék „ügyes kezű, találékony, szívós akaratú és kedélyes mesteremberei”-nek. Az olvasót „hangulatos beszélgetésekkel” akarja gyönyörködtetni.

A 2007-ben kiadott *Gyertek elé kalákába!* című kötet is a falujárás egyik feledhetetlen eredménye/emléke. A szerző faluriportoknak nevezi az írásokat. Kertelés nélkül megmondja, hogy egy kistérség, Siménfalva község, az Alsó-Nyíki mente falvairól akar helyzetjelentést előterjeszteni. Alaposan felkészült a dologra. Forrásmunkákat böngészett, kérdőívet állított össze. Célja: „A múlt ismeretében úgy beszélgetni a jelenről, na meg a közelmúltról, hogy a jövő felé is kacsintgassunk”, mely „nem éppen szívderítő a fogó lakosságú kis falvakban”. A bevezető gondolatokból azt is megtudjuk, hogy az

*Udvarhelyi Híradó*ban való közlésükkor a riportok vesztettek eredetiségükből: „én meg néha keserű, máskor varázslatos hangulatukat is igyekeztem betűkbe önteni, bár a tördelés során – mindig a tények tiszteletét érvényesítve – éppen a líraibb hangulatú részekből kellett húznunk a terjedelem miatt”. A 2005-ös árvíz rombolása után sem szűnik az író ragaszkodása a hazai tájhoz. Szerzőnk lelkesen biztat a megjelenített falvak látogatására: „Látni kell ezeket a falvakat a tél szorításából szabadulva, tavaszi életmódban, nyár eleji ragyogásban. Hogy magunkénak érezhessük.”

P. Buzogány Árpád negyedik faluriportos könyvének címe – *Vidám emberek a csend birodalmában* – elgondolkodtató. Nem lep meg a vidámság emlegetése, hiszen a szerző már megjelent könyveiben is hangsúlyozódik a jó hangulat felmutatásának igyekezete. Derűlátóan indul egy olyan birodalomba, ahol a csend nem csupán a megelégedettség, a békesség, a jó hangulat otthona? Csupán a címszöveg dallamossága vonzotta szerzőnket? A csend sugallhatja a szomorú véget, a lassú pusztulást is? Talán optimizmusának köszönhetően társítja P. Buzogány Árpád a vidámságot a csenddel? Lássuk a riportokat!

Korábbi kötete egyik riportjában mint forrást emlegette szerzőnk Böződi György *Székely bánja* c. történeti és szociográfiai munkáját. Más kor, más helyzet, más műfaj és más hozzáállás a Böződi



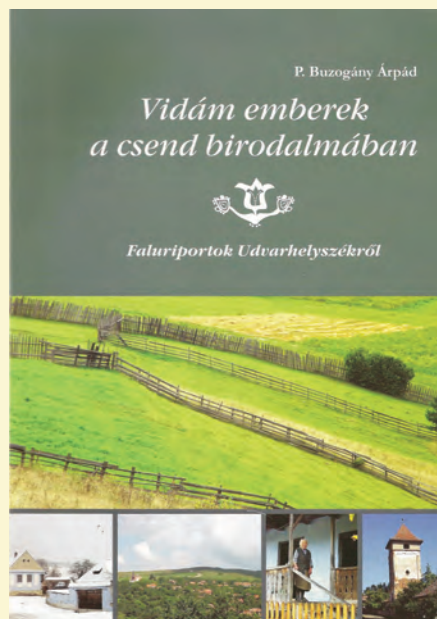
*Kovács Regina (Sándortelke)
P. Buzogány Árpád felvétele*

György! Miért emlegetem én is Böződit? Nézzük csak, mit ír a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* (I. köt. Buk., 1981. 280.): „a 30-as évek falujának, a világgazdasági válság embertelenítő nyomorának, a kisebbségi sorban tengődő erdélyi falunak hiteles rajzát adta”.

Mi a közös Böződi György és P. Buzogány Árpád életében és írói tevékenységében? A szülőföld: Bözöd és Gagy a Székelyföldnek egymástól macskaugrásra található két faluja. A vidék: Kőrispatak, Bözödújfalú, és a többi Gagy menti, Nyíki menti stb. székely falu. A néprajz, a népismeret, a történelem és a székely nép élete és sorsa iránti ragaszkodás, valamint mindkettőjük felelősségtudata ezek iránt, ami alkotásaikban fokozott erővel és szenvedéllyel jelenik meg. Ha szabad így emlegetnem, a mester és a tanítvány viszonya lenne a legmegfelelőbb besorolás P. Buzogány Árpád számára. Kitüntetés és egyben kötelezettség is.

Most következnenek a különbségek!

Bizonyára mementónak tartja P. Buzogány Árpád azt a bélyeget, amellyel a székely romantika művelői Böződit illeték: „nyomor-romantiká”-val operál, hogy a közfigyelmet felkeltse. Ne vitassuk Böződi igazát! Mikor és miért riadóztatott Böződi György? A Trianon utáni Nagy-Romániában, az 1929–1934-es évek világgazdasági válságának nyomorát nyögő székely nép sorsára való odafigyelés érdekében lármázott Böződi. A közömbös szemlélők lelkiismeretét akarta felrázni. „Féltő szeretetből fakadó tárgyilagossággal tárta az olvasó elé az erdélyi magyarság e sok romantikus legendával övezett csoportjának valóságos sorsát és



életét..., a szociográfia és a riportázs eszközeivel oly komornak rajzolta meg.”

A bajlított szülőföldre a gyógyírt más recept után készítette a *Szülőföldem* írója, Tamási Áron. Nem bagatellizálja a bajokat, de nem is tussolja el. Derüsen, a legkínosabb helyzetekből is talál kiutat. Van kilátás! Van jövő! „...a nép zökkenő nélkül és mily hajlékonyon alkalmazkodott az időhöz... Érzéke és egészsége emberi módon oldja meg a kérdéseket...” – biztat Tamási.

P. Buzogány Árpád földrajzilag, tárgyi ismereteiben Bözödihez, de lelkileg, hangulatában Tamásihoz áll közelebb, ha a *Vidám emberek a csend birodalmában* cím üzenetére figyelünk. A cím turista-csalogató is lehet. Olyanok, amilyenek az állapotok 2010-ben, de érdemes eljönni Udvarhelyszékre, mert van itt látnivaló még a legeldugottabbnak hitt tanyán is, van néphagyomány, népalkotási remek, vendégszeretet. Ha valaki segíteni akar, akkor a faluturizmus az a legeredményesebb erőforrás, amelyből meríthetnek a vidékfejlesztő kistérségi vállalkozások. Ennek szalad elébe, készíti az utat a néhol járhatatlan utak miatt alig megközelíthető helységek megmentése érdekében ez a cím is.

Lapozunk bele, olvassuk ezt a csábító köntösű könyvet. A fejezetek címei ismét a könyv főcímében rejtőzködő kettőséget sugallják. A sokszor lehangoló valóság és a megmentésre biztató riporteri szándék optimizmusa közti ellentétbe botlik az olvasó. Néhol írói fogásnak, stílusesszéknek tűnik. Íme néhány a címekből: *Téli hangulat abásfalvi zenészekkel. Ötven esztendővel visszább az időben?; Jóízű emberek és elvándorolt százak faluja – Atyha; Sok állat, kevés gazda a nap-sugaras Sándortelkén; A földművelés mellett étlen halhat a gazda Fancsalban; Kevés süköi gyermek eszi a híres cse-resznyét* stb.

A kiemelt riportcímek mögött komor valóság rejtőzik, de a szerző nem szereti a „vaklármát”, s ezért novellisztikus csattanóval kanyarodik vissza a főcélnak kitűzött derűhöz. Az alaphangulatot megadó egyik fejezet alcíme – *A téusz levetkőztette a népet* – után egy ilyen szövegre leszünk figyelmesek: „Mindenkinek olyan magányos lett most, hogy visszaadták a földet, csak néz ki a kapun, s vissza is húzza a fejét, hogy ne kelljen a szomszédalálkozni. [...] Nem tudunk kimozdulni a faluból – ez is hatalmas hátrány. Régebb sokan ingáztak, most senki – 50 évvel visszább vagyunk.” A finálé: „Gazdakör, majálisok, három napig tartó mulatságok, konfirmáló bál, karácsonyi kántálás – megannyi kedves témája az estébe hajló emlékezőeknek. Mi pedig fülünkben a

Majlát-zenekar muzsikájával indulunk haza Abásfalváról.”

Szerencsére nem mind ilyen vegyes hangulatúak a kötetben közölt riportok. Van ennél sokkal keserűbb ízű írás is: *Újlak: huszonhét lakos közül egyetlen gyerek*. „Az sincs, akivel játszhatna a falu egyetlen gyereke...” – dübörgő kövek a sír fenekére eresztett koporsón! Itt aztán kiélezett a kontraszt. Az egyik riport alcíme – *Gyönyörű, csendes hely* – ordító ellentéte a következőnek: *Az ünnepek is hétköznappá váltak*. Mély gondba fulladnánk, de szerzőnk nem hagy elcsüggedni: „A kis falu csendje (amelyből már régóta kihalt a magyar szó – megj. B. D.) nemcsak meditálásra készítet, hanem el is gondolkodtat” egy költői kérdéssel: „Milyen lesz egy falu kakaskukorékolás, kutyaugatás, és különösen gyerekcacagás nélkül? De ne fessük az ördögöt a falra, erről egyelőre nincs szó. Bizakodjunk, hogy az elszármazottak legalább nyugdíjas korukra hazajönnek a közelebbi-távolabbi városokból, és talán magukkal hozzák a szénaitlatot, a madárfütyöt kedvelő unokáikat is. Közülük kerülhetnek ki azok a fiatal gazdák, akik megfiatalítják az öregedő Újlakot.”

Posztív hangulatú riport a *Székelyvarrás varázsa. Mindennapok és csodák határvidéken*, amelyben a pusztulás, a romlás sötét szárnya nem érinti meg az olvasó lelkét. Az alapos megfigyelés, a néprajzi tárgyilagosság és a helyi adottságokban rejlő, jövőbe mutató pozitív változások lehetőségének kihasználásával az okosan élő székely rátermettség bemutatása derűt és bizakodást ébreszt az olvasóban. Ezzel már összhangban van a költői megfogalmazott finálé: „Hogy a tüdőbe hasító levegő, a jókedvű emberek, a kristálytiszta vizek vagy valami más adja Varság varázsát, azt mindenki magának kell felfedezze”.

Ezek a riportok első rendeltetésük alkalmával napilapban, az *Udvarhelyi Híradóban* való közlésre készültek, amelyben az átlagolvasót célozta meg a szerző. A közérthetőség és világosság alapvető követelmény volt, viszont a lap művelődési, irodalmi rovataiban jelentek meg, így az olvasmányosság igényének is meg kellett felelni. P. Buzogány Árpád olyan írói gyakorlatra tett szert, hogy természetes könnyedséggel tudta előadni vidéki kirándulásainak eseménydús élményeit. Nem tudta megtagadni szépírói mivoltát a történelmi forrásokból merített tudományos pontosságú információi és a néprajzi kutatásai eredményeinek valóságához közlései mellett sem. Az olvasói kedvet fokozó és a figyelmet ébresztő stílusalakzatok nem haladják meg a szükségesség határait, ezért nem válnak sallangosokká az

írások. A megszemélyesítések és az ellentétezesek lendületet adnak az elbeszéléseknek: „Aki erre felé jár, talán megpöfödi, miért szánkázta a televíziót a délelőtti csípős hidegben, de nem kell nyomkérésnek lenni ahhoz, hogy kitalálhassuk: azért, mert nincsen buszjárat” (Abásfalva). A szokatlan hasonlat megleveníti a különben egyhangú falusi utcarészletet: „A tekintélyt sugárzó nagy kőházakat bámultuk utca hosszát. Úgy terpeszkednek a téli napfényben, mint a csibéit maga alá gyűjtő kotló” (Abásfalva). Megragadja a mikrorealizmus idilli mozzanatait: „Kemény köépület, a kapuja zárva van, csak belesni lehet... I. L. kollégám egy vörösbegyét lát meg a kőfal tövében – háborítatlanul uralja az évszázados ház környékét” (Gyepes). Szerzőnk érzékeny az őszinte megnyilatkozásokra: „Mi plasztelinből vagyunk-e? Hogy egyszer így formálnak, máskor úgy? A pártosok a templomban a legelső sorban ülnek” (mondja V. E. tanítónő Homoródkeményfalván). A szokatlan megszemélyesítés teszi feledhetetlenné a portrét: „Éles szél pirosítja arcunkat, megdiderget. Úgy áll be a csend közénk, mint hivatlan, kellemetlen vendég” (Homoródszentlászló).

Minden optimizmusa és objektivitása mellett olykor kibuggyan szerzőnkől is a falut és népet féltő író őszinte vallomása: „Azokat a hosszú utakat látom magam előtt, amelyek egy kis faluból a másikig vezetnek, és amelyeket jártak az emberek, vásárba, adót fizetni, feketézni, mikor amiből megélhettek, és ezek az utak mondhatni egyik nyomorúságból a másikba vezettek... Mennyire másként járnak majd rajtuk azok az emberek, akiket az itteni föld szaga soha meg nem érintett, akiknek egyik falucska olyan, mint a másik, nem jelenti azt az egyetlen világot, amely egyedül a mienk!” (Jásfalva).

Ehhez hasonló szépírói fogásokkal teszi olvasmányossá az amúgy is vonzó és aktuális témát P. Buzogány Árpád. Így a riportkönyv számunkra a falu iránti érdeklődésünk táplálója lesz, a falvakban élők számára pedig segítőkész vendéget hoz.

Boldog leszek, ha a folklorista, a gyermekirodalom kiváló művelője, az avatott szépíró és költő, a számon tartott könyvszerkesztő, P. Buzogány Árpád egyre jobban kiteljesedő riporteri arcélinek megrajzolásához szerény írással én is hozzájárulhatok.

* Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont. Székelyudvarhely, 2010.



„Hé bé fejő, hé ki meddű!” A majorkodás Székelyvarságon

Szülőfalum, Székelyvarság a Székelyföld egyik legérdekesebb hegyvidéki szórványtelepülése. A nehéz sorsú, munkaszerető, mindig mosolygó falubeliek, rokonok hagyományos foglalkozások őrzői. Mivel az eltűnedező mesterségek sodrában a jelen állapot rögzítése is eredmény, ezért vállalkozok a majorkodás bemutatására beszélgetőtársaim elbeszélése alapján.

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár¹ adatai szerint a *major* szónak a következő jelentései vannak:

A. 1. saját kezelésben levő földesúri gazdaság, allódiium; 2. saját kezelésben lévő külső városi/hóstáti gazdaság; 3. majorbeli épület/ház; 4. majorbeli, majorhoz tartozó; 5. majorgazda, majoros; 6. majorgazdaságban dolgozó; 7. juhászgazda, számadó juhász.

B. 1. őrnagy.

C. 1. idősb.

A székelyvarsági majorkodásról (juhászat, pásztorkodás) írva, az 5., 6. és 7. jelentését is használom a szónak.

Székelyvarságon a közelmúltig három formája élt a majorkodásnak:

A. *magánmajorság*: családi gazdaságban, birtokon, esetleg közbirtokon a saját tulajdonban lévő, viszonylag nagyszámú (40–80) juhot őrző, a termékeket családjá tagjaival feldolgozó és nagyjából fel is élő személy gazdasági tevékenysége;

B. *cimboramajorság, majorkodás*: a cimboraság által felfogadott, több gazda

juhát őrző, a terméket feldolgozó, a gazdákat abban részeltető juhász tevékenysége;

C. *szeresmajorság* (soros): több juhsgazda társulása, melyben meghatározott, igen demokratikus rendben legeltetik állataikat, dolgozzák föl és osztják el a terméket.

Faludi Péter, Faludi Magdolna és Tamás Imre Tifán Magdolna felvétele

A *magánmajorság* ma már nem működik a faluban. A nagybátyám, Pál Ignác és az édesanyám, Tifán Erzsébet (szül. Pál) emlékeznek az 1945–1947 közötti küzdelmes időszakra, amikor a szárazság utáni szegénység miatt némely családoknál a savó is kitüntetett ételemnek számított. A Pál Ferenc családján kívül hosszú ideig magánmajor volt a Nagy Imre, a Nagy József, a Pál Gáspár családja. A másik két forma élő.

A *cimboraság* intézménye ismert a Székelyföldön, így Varságon is. A cimboraság a juhtartó gazdák önkéntes társulása, szervezete és egyben vagyonszövetsége is. Ezt a társtagok közös érdekelttsége tartja életben, mégpedig az, hogy gazdaságosabbá tegyék bizonyos anyagi javak (sajt, hús, gyapjú) megszerzésének módját.

Varságon általában négy cimboraság létezett és létezik, hol több, hol kevesebb taggal és juhállománnyal, a tanyabokroknak, falurészeknek megfelelően. Élükön a *cimborabíró* áll, akit a közösség bíz meg, kér fel e tisztség betöltésére. Általában köztisztletnek örvendő, írástudó férfit választanak. Munkája nem jár fizetéssel, csak erkölcsi megbecsüléssel. Feladata sokrétű: a pásztorfogadás kezdeményezése, lebonyolítása, a megállapodások jegyzőkönyvbe foglalása, a juhok összeszedési, majd elhányási idejének kijelölése, a számbaadás felügyelete, az ellenőrzések megejtése, a tagság érdekeinek képviselése, az esetleges vitás kérdések megoldása. Szívesen tartják számon a valamikori cimborabírokat: Tőkés Ágostont, Kovács T. Józsefet, Ti-



Esztena Balázs Ferenc felvétele



fán Ágostont, Tamás Imrét, Vass Imrét stb.

Cimboraságok működtek és működnek falurészek alapján a következőképpen:

1. Bagzos és Központ együtt. Legeltetési hely Károly Gáspárék mellett, Dengőben. Cimborabíró ma Vass Ottó.

2. Tisztás. Legeltetési hely a Bolygó mezeje. Cimborabíró Mátyás István.

3. Forrásköze és Tálásbérce. Legeltetési helye a Magoskő pataka feje. Cimborabíró Tamás Albert.

4. Sólomkőhegye. Legelője a Minya Jancsi dombján van. Cimborabírója Veres Pál.

A legelőhasználatért bérleti pénz (taxát/teksát) fizettek a helyi tanácsnak (kb. 20 lej évente). Napjainkban a legelőket a közbirtokosság felügyeli, nem kell illetéket fizetni. Mostanság a juhok száma némileg visszaesett, így a varsági majorok a szomszéd falu juhait is őrzik a faluval határos közbirtokossági legelőkön. Tifán József (Giligór Jóska) az oroszhegyiekét a Bolygó mezőben, Balázs György és felesége, Piroska a bogárfalvi és szentléleki gazdák juhait a Bogárfalvi mező és a Tartód mezeje környékén.

Oroszhegyből az összeszedett juhokat a major hajtja Varságra egy nap leforgása alatt (a megtett távolság 25–30 km). A szerződést ott megkötik, ennek megfelelően az oroszhegyiek a nekik járó termékeket (sajtot, ordát) majd hazavihetik. Régen háton, átalvetőben (középen átkötött zsák), később szekérrel szállították, ma gépkocsikkal.

*Major fejőedényekkel
Barabás Zsolt felvétele*

Egy juhsgazda és a major egy évre terjedő foglalatosságát kísérve figyelemmel az alábbi adatokat találjuk fontosnak megemlíteni. Januárban és februárban *fiadznak* (ellenek) a juhok, születnek a kisbárányok. Amelyik juh először ellik, az *elsőfias*. Egyéves koráig a nösténybáránnyt *miórának*, a bербécsbáránnyt *kosdának* nevezik. A kecskénél általános név a *kecskolló*, melyből a nöstény a *jérke*, a bak a *cáp*.

Január, február, március hónapokban *juhnyíró ollóval* nyírják az állatokat, hogy kicsapáskor, összeszedéskor már nőjön vissza a gyapjuk. A juhnyírás a gazda házánál történik a szomszédok, rokonok segítségével. Régen a juh lábak közé szorítva állott, miközben nyírták, mostanában két-két lábát összekötve, lefektetve nyírják.



Juhfejés

*A jobb oldalon Tifán József
Szabó Tamás felvétele*

A gyapjút megmosták, megfésültették, megfonták, majd megszőtték szőnyegnek, csergének, ruházati cikkeknek. Valamikor a kultúrházban vették át a gyapjút és fizették ki a gazdának.

A bőrt szintén beadták pénzért vagy kicsereztették, szüccsel irhabundának megvarratták. Az 1980-as évek derekán örvendett ez nagy népszerűségnek. Ma – a majorok állítása szerint – jobb elégetni, mint bíbelődni vele, hisz „egy bőr nem ér többet egy szál szivarnál” (Tifán József). A jellegzetes téli sapkákat a piacon a szücsöktől szerezték be, ezek szép, fekete karakül bőrből készültek. Azt tartják, hogy sapkának a báránybőr csak akkor megfelelő, ha az anyja nem nyalta meg a fiát, ezért rongyot, nyolont húztak rá, és 2–3 hetes korában levágták.

A bárányhús is csak tavasszal kelendő, húsvét tájékán vagy a falu búcsújakor, Pál és Péter napján (jún. 29.). Régen a juhhús sokkal kedveltebb volt, hiszen ebből készítettek tokányt családi eseményekkor: keresztelőre, eljegyzésre, lakodalomra, esküvőre, torra. Az édes juhtejet közvetlenül táplálékuul nem használják, sajtot, túrót készítenek belőle. A főlölesleges sajtot régen Gyergyóban értékesítették.

A *majorfogadás* Varságon általában márciusban történik, minden cimboraságnál külön-külön, a kultúrházban vagy a cimborabíró házánál. A jelentkezők írásos kérést nyújtanak be, majd a kijelölt napon a gazdák előtt előadják ajánlataikat. Ha több jelölt is van, akkor titkos szavazással hozzák meg a döntést. A kiválasztottat *elszegődtetik*, megkötik vele

a szerződést, erről jegyzőkönyv is készül. Mostanában egy juh után 7 kg sajtot és 1 kg ordát kell adnia a majornak (valamikor ez 9 kg sajt, ill. 1,5 kg orda volt). A 9 kg-ot *félkompona* súlynak nevezték.

A gazda napjainkban minden juh után 30–38 lejt fizet. Nemrég még *túrókenyeret* is kellett vinnie, azaz minden juh után 1,5 kg kenyeret, ám ez azzal járt, hogy hol túl sok, hol túl kevés kenyér volt. Manapság helyette pénzt adnak.

A *pakulárokat* (a majorok segítőit) már a major fogadja, általában minden 100–150 juh után egyet. Velük külön szerződést köt. A múlt nyáron egy legeltetési időnyre egy pakulárnak 600 lej és teljes ellátás járt. Minden második vasárnapjuk szabad. Régebb megkülönböztették a *fejőspakulárt* és a *meddűpásztort* (az egyik a tejelő, a másik a meddő juhok és a borbéceket őrizte). Ismert pakulárokként emlegetik Vajda Dezsőt, Dani Mózsit, Dani Nácit, Giligór Gézá, Lukács Pétert stb.

A juhokkal együtt kecskéket is őriznek, sőt szarvasmarhákat is, de keveset. A *majorkutyák* (*pásztorkutyák*) számát is a nyáj, a *sereg* számához igazították, tehát minden 100–150 állat után egy kutyát állítottak. A pakulár terelő- és védőeszköze a bot, amit *pakulárpálcának* neveznek.

A kitavaszkodás függvényében szervezték meg az állatok *kihajtását* Szent György nap körül, de nem később, mint május 5-e. A cimborabíró a majorokkal és a tagsággal együtt határozta meg a megfelelő napot. Általában a juhok öszszeszedésekor kerültek a pénteket, nem tartották szerencsésnek. Előzőleg felköltöztették az *esztenára* a majort minden felszerelésével. Ezt is a cimborabíró szervezte meg. Az esztana nem csupán az esztenaházat, a szállást jelenti, hanem a szállásgazdaság egészét, az építményeket, a legelőt is. Újabban két esztenaházat is építenek, egyiket a sajt készítésre, másikat az alvásra. A majorok általában a megszokott területükre térnek vissza. Úgy választják meg a helyet, hogy a jó legelő mellett víz, patak legyen.

Számbaadáskor feljegyzik a *füljegyet*. Ezt régebb késsel, ollóval vagy valamilyen lyukasztóval készítették. Némelyiknek neve is volt, pl. *kerékfalas* (köríves), *ájas* (lefelé hegyes). A gyapjúra festéket csak nagyon ritkán alkalmaztak, tréfásan jegyezték meg, hogy csak az, aki a maga juhát sem ismeri. Tifán József major elmesélte, hogy 1993-ban, a búcsú tájékán leégett az esztenaháza. Annyira ismerte a rábizott állatokat, hogy a listát a füljegyekkel „fejből” újrírta.



*Pakulár fejőedényekkel
Erdély Bálint Előd felvétele*

A kecskéket nem jegyezték meg, mert azoknak „olyan furcsa pofájuk van”. A lovakra, szarvasmarhákra rásütötték a V (Varság) betűt. Újabban *fém fülszámot* (*biletát*) rak az állategészségügy, és számon is tartja azokat. A jegyek általában öröklődtek (*ősjegy*). A tálásbérci Tamás család fiai szülei jegyét vitték tovább állataikon.

A jegyre általában a gazdának van szüksége az állat azonosítása esetén. Hasznát veszik akkor is, amikor kár lehetkezik, elvész, elpusztul az állat. Ha bizonyítottan nem a pakulár hibájából történt a kár, pl. farkas vitte el, akkor az közös kárnak számít és a szeresmajorok összeadják az állat árát. Ha „nem tudja urát adni”, azaz a „fülével nem tud elszámolni”, akkor meg kell fizetnie összel az állatot, illetve állatért állatot kell adnia. A füllel bizonyíthatja, hogy nem tulajdonította el.

Az esztana területén található az *esztenaház* (*majorház*). A kosárban tartózkodnak a juhok a fejések idején és éjszaka. A szeresmajoroknál most a *kosár* hossza 28 m, szélessége 16 m, de ez a juhok számától függően változtatható. Szétszedhető lészákból áll. A *lésza* deszkából készített kerítésrész, melyet *hevederrel* (átlósan szegezett deszka) fogatnak össze, hogy ne „vicskodják el” (ne ferdüljön el). Egyik oldalon 7 darab, másik oldalon 4 darab 4 méteres lésza található. A lészákat karóhoz erősítik dróttal vagy fűzfából fonott *gúzzsal*. A kosarat kétnaponta, nagyon száraz időben háromnaponta *forгатni*, költöztetni kell. Ez a major dolga, a munkát segítséggel vég-

zi. Ilyenkor *rángával* (*vasrúd*) lyukat készítenek, abba állítják a karót, bottal beleverik, majd hozzákapcsolják a lészákat. A kosarat három részre osztják. A kisebbben vannak a fejők, a középső elhelyezkedésű nagyobb részbe jutnak át a megfejt juhok, a harmadik, szintén kisebb részben vannak a meddők és borbécek, borbécek. Fejéskor a kisebb részből, az *eszterengából* az *eszterengahajtó* (*monyator*)³ a *fejőlyukhoz* tereli a juhokat, ahol a pakulárok és a major megfejtik. A juh tanulékony állat, érti, követi a hívó szavakat: „*Hé bé fejő, hé ki meddű! Hé bé fejő, brrrk ki meddű!*”

A *kalibában* (deszkából összetakolt kunyhó) pihenéskor és éjjel tartózkodnak a pakulárok. A kaliba előtt egész éjjel ég a meleg biztosításáért és a vadak ellen. Az esztenán lehet még disznópajta és ól a szárnyasoknak. Sok esetben a legelőn található *szájván* is (nagyobb, nyitott oldalú, fedett épület), ahová esős időben beterelik a juhokat.

Érdekes szokás, hogy amikor összeszedik a juhokat és terelik a kosárba, akkor a kosár bejáratánál átkötnek egy kötőt, régebb láncot, azon átléptetik a juhokat. A kötőt összekötik és elteszik az állatok *elhányásáig*, hogy a vadaktól és nyavalyáktól védve legyenek abban az évben. Ugyanezen megfontolásból a gazda is láncon átléptetve hajtotta el otthonról állatait.

Érdemesnek és érdekesnek tartom a *szeresmajorság* intézményének bemutatását. Ez máig fennmaradt a Tálásberce falurészen. A szükség hívta életre, mert nem kaptak cimboramajort és a gazdák meg kellett oldaniuk juhaik felügyeletét. A népi emlékezet szerint 1952-ben Keresztes Gáspár kezdte el, aki írástudó ember volt. 1961-62-ben félbeszakadt, majd 1986-87-ben alakították újra. Ez a gazdák szabad társulását jelenti, ahol mindenki saját állatainak a befélésekkor mért tejhozama szerint őrzi a közös állatokat és részesedik a terményből. A cimboramajoroknál (fogadott majoroknál) minden juh után ugyanannyi sajtot, illetve ordát ad a gazdának a major a tejhozamtól függetlenül (kivéve a *kimeddülés* esetét).

Az elmúlt évben a *tálásbérci szeresmajorságban* 20 gazdának volt juha, kecskéje, az állatok száma gazdánként 5–20 volt. Itt a felszerelés közös vagy közösen bérelt, ezért kétnapi sajtot adnak közösen. Igyekeznek azonban mindent beszerezni. A befélése előtti haszon a felszerelés tulajdonosáé. Ezt *bögősajtnak* is nevezik, mert a juhok otthonról elkerülve ekkor bögnek a legtöbbet. Az összeszedés után két nappal történik az



első befejés. Mércés edénybe minden gazda megfeji a saját juhait, és azt feljegyzik. A tej szerint beosztják a napokat, pl. 5 l tej 5 napot jelent, azaz 5 napot kell gondoskodnia a gazdának az egész nyájról, kosarat forgatnia, sajtot készítenie, s a termény aznap az övé. Az őrzés a pakulárok dolga, a fejés azonban közös. Ezt az 5 napot 3 részben (vessben) kapta ki a gazda, 2-1-2 arányban. Akinek 4 napja volt, az 1-2-1 napot, akinek egy, az középben 1 napot kapott. Akinek nem jött ki az egész liter tej, csak decik, azok társultak, és aznap közösen végezték a munkát. Két hónap alatt elfogyott a sor. A sort mindig az kezdte, akinek a legtöbb teje, azaz napja volt, és a legkisebb végezte. Azután megfordult a sor, a legkevesebb tejhozamú kezdte, és a legtöbb tejjel rendelkező fejezte be. A naptárt a cimborabíró jelenlétében osztották be. Pál és Péter napja táján megtörtént a *második befejés*. Ekkorra már annyira megcsappant a tejhozam, hogy 4 vagy 3 deci jelentett egy napot. Ennek alapján újra elkészítették a beosztást egészen Szent Mihály napjáig, vagy ha jól járt az idő, legkésőbb október 5-ig, a juhok *elhányásáig, a számbaadásig*.

A szeresmajoroknál reggel van a váltás, akkor a váltó megkínálja pálínkával a társát és együtt végzik el a fejést. A következő reggel ugyanúgy kísérik egymást.

A faluban évente egyszer *juhfürösztésre* kerül sor rüh, tetű ellen. Az állategészségügy kijelöl egy napot augusztusban, és a Bolygó mezejére hívja össze a majorokat nyájastól bizonyos beosztás szerint. Itt vegyszeres fürdőn mennek át a juhok.

A juhok *elhányása, számbaadása* Szent Mihály nap körül, de legkésőbb okt. 5-én van. Akkor számba veszik a nyáját a cimborabíró jelenlétében, és minden szempontból elszámolnak. Akad gazda, aki hazahajtja a nyáját, és a saját birtokát ganéztatja velük, más *őszöltetni* a majornál hagyja. Régebb örömmel fogadták és ingyen a birtokokon az őszülő juhokat, hiszen a juhtrágya köztudomásúlag nagyon zsíros és különösen jó a krumpliföldekre. Ma napidíjat (50 bani) fizetnek annak, akinek a birtokán legelnek. Ekkor már *berregési* (párosodási) időszak van, tehát együtt járnak a berbecsek a nyájjal. Az őszöltetés a hó leestéig tart. Akkor mindenki hazahajtja a juhait.

Következzék a major, a pakulár, az eszterengahajtó, tehát az esztenabéli személyek *egy napjának leírása* a használt eszközökkel, munkafolyamatokkal.

Virradatkor kezdődik a munka. A szeresmajoroknál a váltandó gazdatárs mindig segít a fejésben a következőnek. A major és a pakulárok a *fejőedényekkel* az eszterenga egyik sarkánál kialakított,

Kalibaállítás

Ádám Gyula felvétele

sokszor fedett fejőhelyen fejnek. Az állatlállomány számától függően 1–4 lyukat alakítanak ki. A *fejőlyukak* mellett álló *fejőszékeken* ülnek, miközben az eszterengahajtó tereli a fejős juhokat. Az edények fából, bádognból, inoxból készülnek. A fejőedény gyakran kiegészül egy bögrével, amelyet az edény közepén két kifeszített madzag tart; közvetlenül ebbe fejnek, így a tej kevésbé habzik. Egy nap háromszor fejnek, reggel, délben, este, és így háromszor készítenek sajtot is.

A fejés után a tejet leszűrjük *többrétegű gézzel* az *oltóskádba* (20–40 l). Amikor még nem lehetett gézt kapni, akkor ványolatlan posztót használtak.

A fejés után következik a reggeli. Minden étkezéskor töltenek a pakulárok-nak is „becsületből” két pohár pálínkát, este hármat. Kedvelt és gyors reggeli a *peckelt*. A szalonnát apróra vágják, egy serpenyőben megpirítják, adnak hozzá egy fej hagymát, egy negyed kilogramm ordát és 3-4 tojást. Puliszkával, zöldhagymával eszik.

A kifejt meleg juhtejet *oltóval* megoltják (erjesztik). Oltókészítésre a fiatal bárány vagy szopós borjú gyomrát (pocor melletti rész) használták, azét, amelyik még nem evett zöld füvet. Ezt megtisztították, feltették száradni. Amikor használni akarták, akkor levágtak belőle egy részt, esetleg porrá törték, langyos tejben megáztatták, sós vizet, borsot, ecetet tettek hozzá és áztatták. Kavargatták, leszűrték, majd két-három nap múlva használhatták, de előzőleg kipróbálták. Egy bárány oltója kb. 3-4 napra, tehát 12 alkalomra elég. Újabban a gyógyszerárban kapható *műoltó*.

Legtöbb másfél óra alatt a tej megsalszik. Amikor megaludt, kézzel vagy *törővel* alaposan összetörik. A *kelentába*, melynek kifolyója van, helyezik a *sajtruhát*, egy jó erős szöttes vászonkendőt. Ebbe rakják az összeszedett masszát. „Összevacskolják”, meghatározott mozdulatokkal a kendőbe csavarják, amíg úgy néz ki, mint egy bundasapka. Ebből is folyamatosan csepeg a lé. Azután beleteszik a *nyomóba* (nyomtató), súllyal, kővel megnyomtatják és kb. 4-5 órát ott hagyják, a következő sajtkészítésig. A sajtruhát tisztán kell tartani. Leforrázzák forró savóval, kitisztálják hideg vízzel és kiteszik száradni a levegőre, ellenkező esetben megsárgul. Az edényeket is nagy gonddal tisztítják.

Öt különböző tejhozammal rendelkező család beosztása 15 napra

Család	Napok elosztása			Tej (liter)
Tamás	2	1	2	5
Vass	1	2	1	4
Faludi	1	1	1	3
Berkeczi	1	-	1	2
Nagy	-	1	-	1
Összesen	5	5	5	15nap/15 l



*Készül az orda
Péter Zoltán felvétele*

Az így megnyomtatott sajtokat a polcra helyezik száradni, érlelődni. A szép, kiszáradt sajtot le is őrölhetik, megsózzák, meggyúrák *túrónak*, azt pedig *túrósdezsában*, újabban befőttesüvegben vagy hűtőben tárolják.

Eközben már az esztana sarkában a nyílt tűzhelyen rézüstben, *savóüstben* főzni kezdik a *savót*. Egy T alakú *lapoc-kával* folyamatosan kavargatják. Az üst egy elfordítható ágas fára van szerelve, hogy lehessen mozgatni. A habot, pernyét szűrővel leszedik. Amikor meggyűl az *orda*, akkor leszedik, gézbe helyezik és felakasztják, míg a saját súlyától lecesepeg.

Tavasszal 4-5 liter tejből lesz 1 kg orda, összel mindennek csak a fele. A sajtok elkészültével üzen a major, a gazdák jöhetnek a juttatásokért. Mindig a soron lévő gazdától üzen a következőnek. A szeresmajoroknál az őrzésnapj sajt, orda a szeresés.

Legeltetés után ismét *rekesztenek* és következik a déli fejtés. A nagy melegben *delelnek* a juhok az árnyékban. Délután négy körül ismét legelni terelik a nyáját az esti fejésig, 7-8 óráig.

Az esetleges megbetegedések *gyógyítását* is folyamatosan végzi a major, a pakulár. Az állategészségügy ugyan beoltja a juhokat a májmétely ellen, de számos betegségnek népi gyógyszere is van. Folyamatosan figyelik a nyáját, és ha valamelyik a seregben „nem jól viselkedik”, azt kezelik. Bicskával megpucolják a körmüket, ha nehezen kezd szuszogni, akkor a fület átszúrják. A bűdös sántaságra (körömgomba) kékkövel (rézgalic) kevert disznósírt kennek. Állatrühpere bü-

döskővirággal kevert sótan disznósírt (rühzsír), tetűre pedig zászpagyóker főzetét alkalmazzák. Puffadásakor a hasát pálcával megsúrolják. A kergerjuhot megölik.

Az esti fejtés után következik a vacsora, mely inkább szárazételből és zöldségből áll. Amíg a major este sajtot készít, addig a pakulárok alszanak, éjfél után a gazda alszik, a pakulár felügyel.

Varságon ma a cigája vagy racka juhok tenyésztik, ennek szálas és berke változatát. A gazdák állatvásárokról nem járnak, saját szaporítású vagy a faluból vásárolt juhokat birtokolnak. Jóságaikra nagy gondot fordítanak, becsben tartják.

Munkájuk felől kérdezve a majorokat, nagy odaadással, szeretettel beszélnek róla. „Normális munka”, szabad, kedvükre való. A majorkodás Székelyvarságon, ha nem is éli fénykorát, de szükséges, megbecsült mesterség.

1. Budapest–Bukarest, 1996. VIII. köt. 79–82.
2. Egy füzetbe minden gazda neve mellé rajzolnak egy fület és arra a jegyet.
3. Ő általában a család gyereke vagy fel fogadott iskoláskorú gyermek.

Tifán Magdolna

Adatközlők

- Bálint Imre (szül. 1962) – Központ, földművelő, pakulár
 Faludi Magdolna (szül. 1953) – Tálásberce, háztartásbeli
 Faludi Péter (szül. 1948) – Tálásberce, földművelő, szeresmajor
 Pál Ignác (szül. 1933) – Központ, földműves
 Tamás Imre (szül. 1942) – Tálásberce, földművelő, szeresmajor
 Tifán József (szül. 1958) – Tisztás, földművelő, cimboramajor
 Tifán Erzsébet (szül. 1934) – Központ, háztartásbeli

Felhasznált irodalom

- Balassa Iván–Ortutay Gyula: *Magyar néprajz*. Bp., 1979.
 Bárány János (szerk.): *Havasolja havasa. Tanulmányok a székelyvassági hegyi tanyák népéről*. Kecskemét, 1998.
 Bárány János: *Varság, a székely tanyaközség*. Kecskemét, 2001.
 Gub Jenő: *Lótartás a Sóvidéken*. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2. Kolozsvár, 1994.
 Mihály János (szerk.): *Lövete néprajzából*. I. köt. Lővete, 2001.
 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. I–VI. köt. Pest, 1868–1873.
 Szabó T. Attila (szerk.): *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. VIII. köt. Bp.–Buk., 1996.

A felvételek a 2002-ben Székelyvarságon tartott *Orbán Balázs szemével* fotótábor anyagából valók. A varsági polgármesteri hivatal bocsátotta a szerző rendelkezésére.

*Nyomó (fent)
 Kelenta (középen)
 Fejőedény bögrével (lent)
 Tifán Magdolna felvételei*



Kihalt mesterségek nyomában

Kerekes mesterséget tanult, de ezermesterré vált

A harmadik évezred ifjúsága beleszületik a rohamosan fejlődő technika vívmányainak világába, a mezőgazdasági munkák nagyobb részét gépesítve végzi, s a termés betakarítását leginkább traktorral. Így el sem tudja képzelni, mit jelentett régen a gazdaságban nélkülözhetetlen fentős kerekű szekerek előállítását.

Először is tudnunk kell azt, hogy a fentős szekerek gyártása mintegy négy évtizeddel ezelőtt fejeződött be, amikor megjelentek a gumikerekes szekerek. Ezek vontatása könnyebb az ígásállatoknak, de teherbírásuk is meghatározó volt.

A kerekességet egy-egy kitűnő mester keze alatt tanulták ki az arra hajlamos fiatalok. A mesterrel a szülők szerződést kötöttek, általában három évre. Ha ez idő alatt az ifjú elsajátította a mesterséget, az iparkamara által kijelölt szakember jelenlétében szakvizsgát tett, és utána az iparosok sorába léphetett. Alsóboldogfalván Gagyi Domokos tanulta ki a kerekességet, időközben elsajátítva a fa megmunkálásának minden csínját, s így ezermesterré vált.

Székelykeresztúr környékén a leghozzáértőbb és leghíresebb kerekesekek a fiatfalvi Gidó János és az alsóboldogfalvi Gagyi Domokos voltak. Sajnos már mindketten az égieknek készítik a szekereket. A gyártott szekerek típusáról és a használt szerszámokról Gidó László tájékoztat.

Az általa elmondottak alapján háromféle szekértípus létezett: az ún. kocsi, mely annak idején a mai személygépkocsinak felelt meg (főleg lakodalmak alkalmával használták), targoncás szekér, illetve hordószekér (terménybehordásra használták).

Méret szerint volt egészvágásos szekér, melynél a kerekek közti távolság (nyomtáv) 110 cm, továbbá háromnegyedes szekér, melynél a két kerék közti távolság 90 cm volt.

A szekerek a következő részekből álltak: kerekek, első alj, hátsó alj, fenékszeszka, lajtorja, bütüdeszka, csatlás, bélésdeszka, löcsők, nyújtó, rúd. A kerék alkotóelemei: kerékfej vagy kerékagy, fentők, kerékfalak. Az első alj alkotórészei: tengely, első ágas, simely, éha (a löcsékéknél felhérc) és fergettyű. A hátsó alj részei: tengely, hátsó ágas, simely (a löcsékéknél az első ágas két darabból van). Az első ágas orra ék alakban ki volt he-

gyezve, hogy a ráhelyezett és szeggel rögzített hasított rúd szabadon mozgathasson le és fel. A lajtorjának két alkatrésze volt: záp és áll.

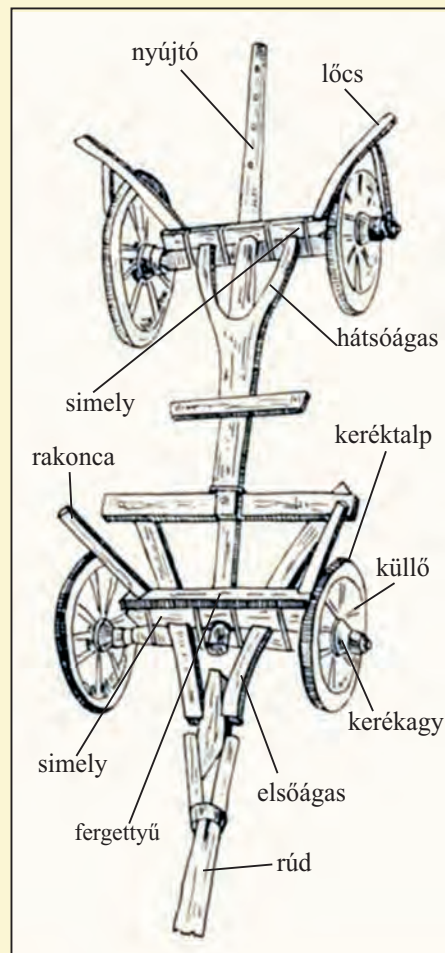
A hordószekér részei: löcsök, bélésdeszka, bütülesza, csatlás, elől füles fergettyű. A targoncás szekérenél elől füles fergettyű volt, hátul rakonca, oldaldeszka.

Mindenik ráfos szekérenél az első kerekek tízfentősek (fentő = kerékküllő), a hátsók tizenkét fentősek voltak.

A kerekesekek a következő szerszámokat használták: bárd, rámás fűrész, kézvonó, különböző kézi fűrők. A kerékfej vagy kerékagy készítésénél használták a kanálfűrőket, füles vésőket, a gyalut és a bokázót. A bokázó nélkülözhetetlen kéziszerszám volt, ugyanis ezzel készítették a fentők végén a csapot, melyek a kerékfalakba illeszkedtek.

Egy szekér elkészítéséhez a következő faféléket használták: a kerékagy készítéséhez a szilfát és a nyírfát, fentők és kerékfalak készítéséhez akácfát, bükkfát és kőrisfát. A löcsőket gyertyánfából és bükkfából faragták. A szekér minden alkatrészét igyekeztek keményfából készíteni. Mivel abban az időben falvakon nem létezett elektromos áram, erős fizikai munkát igényelt egy-egy szekér előállítását, s mindemellett szakértő, pontos fűrást és faragást, ami nem túrt egy milliméternyi kottyanást sem.

A jó kerekesek más famunkánál is jeleskedtek. Néhai Gagyi Domokos az ácsmunkákat is hibátlanul végezte. Jó példa



erre a falunkban 1960–1964 között épült Kultúrotthon, az unitárius parókia épülete és sok egyéb közhasznú létesítmény, melyeknél a fényképen látható kitűnő mester szaktudását bizonyította. Követője sajnos ma már kevés akad.



A hagyományos téglavetés

„Nyáron vályagot vetek,
Télen hegedülgetek,
Hadd szóljon a hegedűm
Négy húrja...”

Vidékünk roma közösségének egy része téglavetéssel meg zenéléssel foglalkozott. Nótájuk része az írás elején idézett pár sor is. Mára a többségi lakosság és az ipar a megélhetésüket biztosító két foglalkozást kivette kezükből. Sem téglavető cigányokat, sem autentikus cigányzenekart nem lehet már látni, halani.

Hogy az általuk folytatott tevékenység ne menjen teljesen feledésbe, felkutattam az utolsó kézi téglavetéssel foglalkozó romákat, akik közül a legpontosabban a használt technikákról az alsóboldogfalvi 74 éves Bebi Sándor és a neje, Bebi Margit (67 éves) tájékoztattak.

A munkát az úgynevezett anyagrámolással kezdődött, melynek folyamán a ma Gyárihegynek nevezett palás, agyagos oldalból fejszekapákkal az anyagot levágták, majd két napon át szárították. Szárítás után egy 2x3 méter széles és 1 méter mély gödörbe szállították, melyet előzőleg megtöltöttek vízzel. A gödörben a vizet az agyag reggelre magába szívta. Reggel lapátokkal kétszer jól megvagdosták, utána lapáttal a tetejét elsimították. Így pihentették az anyagot egy órán át. Ezt követően előkészítették az úgynevezett *sárpadot*, mely egy mosópadhoz volt hasonló. Arra ráhelyezték a deszkából készített formákat (2 db-ot), melyek hossza 28 cm, szélessége 14 cm, magassága 8 cm volt. A padon fekvő két forma közé egy vízzel töltött vedret helyeztek el, melybe a kezüket gyakran belemártották, miközben az agyagot a formába gyúrták. A forma tetejére egy olyan kinyomót helyeztek, mely megegyezett a forma belvilágával. Ezt követően egy előre előkészített sima placra, mely be volt szórva homokkal, a kinyomó segítségével lapjára kipréselték egyenként a formázott agyagot. Így hagyták három napig, mely alatt annyira megszáradt, hogy úgynevezett *bankétákba* lehetett rakni. Ebben az esetben már kantra rakták, 31 db-ot egy sorba, nyolc sor tettek egymásra, így egy bankétába összesen 248 db nyerstégla került. Így maradt két héten át, mely idő alatt fehér színűre száradt.

Ezt követte a katlanba rakás, melyet négyszögűre raktak, s ebben minden méterben hosszan egy kéményhez hasonló lyukat hagytak. Minden téglát közt egy



*Bebi Sándor,
az utolsó kézi téglavető*

ujjni hézag maradt, melyen keresztül a tűz alulról felfele haladva égette ki a téglasorokat. A katlant előzőleg mind a négy oldalán betapasztották, hogy a hő ne vesszen el. A sorok közt a kéményre hasonló lyukakat telerakták fával (minden 1000 db kiégetéséhez egy szekér fa kellett), majd begyújtották az alsó sort. A tűz lassan haladt felfelé a sorok között, általában 3 teljes napi égés után csapott ki a láng a felső soron. Ezután még másfél napig égették a tüzet, majd a tetejét leföldelték. Így hét nap elteltével kitűnő minőségű téglát nyertek. Ha nem szakszerűen égették, a téglát *megfolyt*, ami azt jelenti, hogy a nagy hőségtől olvadni kezdett az anyag, ebből lett az úgynevezett *vasas téglát*. A tömör téglát kiégetéséhez 1200 C°-ra volt szükség.

Alsóboldogfalván a leghíresebb téglavetők Bebi Sámuel, Bebi Sándor, Lunka Lázár, Koré János, Bábó Dezső, Koré Lajos és Forgács Rudolf voltak. A jelenlegi kultúrotthon és az óvodaépület építéséhez vetették utolsó tégláikat.

Egy segesvári szász személy, Willi Maurer felfigyelt az itteni, a környéken a legjobb minőségű agyagra, s a 20. század elején egy kezdetleges téglagyárat hozott létre. Ez volt falunkban az első kezdetleges ipari létesítmény, mely igen sok lakosnak biztosított megélhetést.

Ekkor az anyagot már télen rámolták, négyszögű rakásokba rakták. Az őszi esőzések, a havazás, az olvadó hó és a fagy az anyagot formálhatóvá tették. A rámolat anyagot a mester külön-külön lemérte, s a kitermelt mennyiség szerint fizették a munkát. Az anyagrámolási munkálatokban abban az időben a szegényebb lányok, asszonyok is részt vállaltak. Az adatközlők Gyarmati Erzsébetet és az újszékelyi Hadnagy Máriát említették mint anyagrámoló munkásként.

A munkálatok megkezdése előtt elkészítették a *máglyahelyeket*, melyeket vagy fűrészpórral, vagy homokkal be-

hintettek. A munkások az előkészített anyagot talicskával feltölték a prégép melletti rakodóplaccra, mely fosznideszkából volt kiképezve, akár egy színpad. A prégépet egy fával üzemeltetett generátor működtette, mivel akkor még falun nem létezett elektromos áram. Két gépész kezelte a generátort: Iszlai Gergely és Iszlai János. A placrról két *etető* lapáttal rakta a présbe a masszát, a prés tül-ső végén állt a *vágó*, aki egy karmozdulattal egyszerre két db téglát szelt le. Gépetetők voltak: Balog Dénes (alsó) és Buh Dezső. A leszelt téglák egy polcos csillére kerültek, majd elszállították a *máglyahelyre*, ahol fenyőágasan 10 sort egymásra rakva három hétig szárították. Utána katlanba rakták, megközelítőleg 30–40 ezer db került egy katlanba. A rakás technikája hasonló volt a cigányok által rakott katlanokhoz, csak a mennyiség volt rendkívül nagy, az égetés pedig szénnel történt. Legjobb katlanrakók voltak: Bokor János T., Bán József D., Bán János D., Gábor János és Kelemen Dénes. Helyszűke végett az itt dolgozó munkások nevét felsorolni lehetetlen, mert az államosítás után a József Attila nevű Kisipari Szövetkezet még jó ideig működtette.

A kiégetett téglát a keresztúri rakodórámra a helyi szekeresek hordták fel, de egy ideig a jelenlegi kőmosó felé vezető út mellett, a vasúti átjárótól jobbra volt egy mellékvágány kivezetve, ahova öt vagont tudtak félretolni, s a tehervonat lefele menetelkor a szerelvényhez csatlakoztatni.

Gálfalvi Gábor

Adatközlők:

Kelemen Dénes 83 éves
Gábor János 70 éves
Bebi Sándor 75 éves

Mondák, legendák a Nyikó mentéről

Két székelly faluhoz különösképpen kötődöm, az egyik szülőfalum, Rugonfalva, a másik lakóhelyem: Farkaslaka. Ismerem mindkét falunak a múltját és jelenét. Írtam Rugonfalva településtörténetéről, Farkaslaka népeletéről, néphagyományairól. Ismerem a még itt-ott fellelhető vagy hallható mondáit, legendáit, de ezek veszendőben vannak. Próbálok itt emlékezni rájuk.

Farkaslaka eredetmondája:

Tamási Áron időállóan írta meg a szájhagyományként élő eredetmondát, ő két lovat említ áldozatnak. Idős Jakab Gáspár emlékében – vagy képzeletében az 1950-es években, amit ő nálánál is öregebbektől hallott – egy ló szerepel, de a történet ugyanaz. Tamási szerint Gordon hegye tartja a „hóna alatt” Farkaslaka eredetmondáját. A valóságban is itt volt az ősfalu, Péterfalva a Gordon lábainál. Bonda János jegyző 1864-ben azt írta, hogy Péterfalvának 16 lakosa volt. Dénes földjét Török Dénes lakta, aki később beköltözött a megalakult Farkaslakára és tőle maradtak a jelenben is élő Dénesek. Orbán Baláztól tudjuk, hogy a falu határában levő Dömöslaka is ősi település, egyházilag Kecset filiája lehetett. Bizonyosság erre a Papösvény nevű hely. A valamikori kecseti pap ezen az ösvényen járhatott át a híveihez. A település házait szét dúlták a tatárok és lakói elszéledtek. Csiki mónában egy Csiki Máté nevű molnár élt. Itt a Nyikó mellett csak ez a vízimalom létezett. Sokat bizonyítanak a határnevek is. Határnevekből szinte falutörténetet olvashatnánk ki, ha megfejthetnők. Ma is élőben van még a Péterfalvi domb, Kicsi kapu vállúja, Nagy kapu alja elnevezésű határrész. Ezek falukapuk lehettek, amelyek bejárási helyek a Péterfalvát körülvevő kerítésen, védve a megművelt földet a csatangoló jószágától.

A monda szerint Péterfalva lakóinak a tatárok és rablók dúlásai ellen némi védelmet biztosított a hegy. Fájuk elég volt, mert erdő vette körül, vizük is volt, mert a sziklás hegy alatt egy forrás bugyogott elő – ma is megvan –, vize nyáron üdítő, télen pedig nem fagyott be. Legelő elég volt, kóstat is tudtak gyűjteni. Némi gabonát is termeltek a völgy felé lejtő földeken, főleg zabot, árpát és nagy kinnal valamennyi búzát. A megtermelt gabonát kézimalmon őrölték meg, vagy a malomkövet forgató, körbe járó lóval őröltették. Csak a folyóvíz hiányzott, amely elhajtana egy vízimalmot. Tudták, hogy a Nyikó mellett lakik egy vakmerő ember, aki a hatalmas égerfák és fűzfák védelme alatt vízimalmot készített és harmadában megőrli a gabonát. Meg-

egyeztek abban, hogy mindenki zsákba gyűjti a gabonáját, s éjnek idején szekérral valaki beviszi a völgyben levő malomba. Egy öregember vállalta a bevittelt, mert az ő napja ügyis leáldozóban van. Szekérrre rakták a gabonát, amelyet két hosszú szőrű hegyi lovacska húzott s az öreg elindult a malomba. A gabona egy részét a molnár fel is öntötte a garatba, s addig behúzódtak a malomházba, ahol egy gyertyácska világánál beszélgettek. A két lovacska a malom holdvilágos udvarán álldogált, ahová a víz fölötti kis hidon lehetett bejutni. A lantornás ablakon néha kinéztek a lovakra. Különös zajt hallottak s a lantornás ablakot kinyitva, melyet vasrács védett, kinéztek az udvarra. A lovacskák kucorogtak, kaparták a földet, a kis hidon egész csorda farkas rontott rájuk. Vicso-rogtak, habzsooltak, amíg a lovakból tartott. A molnár félelmében eloltotta a gyertyát és annyit mondott, hogy a farkasok, az öreg, hogy a lovak. „A molnár némán imádkozott, az öreg könnyezett”. Az öreg hajnal felé csendesen elment haza. Otthon, amikor elmondta a történeteket, nem az ijedség szállta meg a falu lakóit, hanem az indulat. Szerszámokat ragadtak a kezükbe és közös akarattal elhozták a lisztet, amiből az asszonyok nagyon finom kenyeret sütöttek. Attól kezdve közös erővel vitték a völgybe a gabonát, és közös erővel hozták vissza a lisztet. A hegy és völgy között megindult a forgalom, csodát tett a kenyér. A fiatalok kezdtek a völgybe költözni, amelynek volt egy szelíd folyócskája. Szaporodni kezdtek a házak és a lakosok. Így keletkezett Farkaslaka.

Az ilyen sziklás hegyeknek, mint amilyen Gordon, az oldalain többféle kisebb-nagyobb barlangot találunk. Ennek a hegynek, amelynek még a nevét sem tudjuk megfejtetni, a legnagyobb barlangja Nagy Ferenc likja. Ehhez is sokféle szájhagyomány fűződik, az is, hogy a Nagy Ferenc fiai építették Farkaslakát. Ez nem lehet igaz, mert 1569-ben már írott emlékei vannak Farkaslakának, de a múlt század elejéről Jakab Simó még emlékezik, hogy a negyvenes években még látszott a barlang két szakasza. A belsőt már leomlott szikladarabok bo-

rították, de a két üreget elválasztó ajtó összetört rá mája még látható volt. A külső szakaszban a vakablak és a vaskampó, amelyre üstjét akasztotta valaki, még látható volt. Azóta beomlott. A leghihetőbb Bonda János jegyző 1864-ben készült beszámolója, amely szerint Nagy Ferenc önként költözött ide. Íme, a hagyomány lehet igaz, lehet csak hiedelem.

Nagy Ferenc likja:

Farkaslaka lakossága valójában szegény volt és mindenki igyekezett valamilyen módon jobb megélhetést biztosítani családjának. Egyesek bundavarrással foglalkoztak, szénnel, fával kereskedtek mások. Nyáron mégis mindenki kaszált, mert kellett az állatoknak a kóstat, termelt, amit a határ megterem. Nagy Ferenc családja is gazdálkodással foglalkozott. Felesége és két nagy fia volt. A gazdaságot az asszony vezette, mert Ferenc nem szeretett dolgozni. Inkább kincset keresett Gordon oldalában. Később is többen hitték, ástak is, s az almási tudósasszonyhoz jártak tanácsért, tőle hallották, hogy a kincset akkor kell keresni, amikor Gordon oldalában kigyúl a kék láng, mert máskor a tündérek zár alatt tartják. Sok veszedekes történet Nagy Ferencnek a családjában, később enni sem adtak. Vadgyümölcsökkel tengette életét. Majd elment hazulról, kiköltözött Gordon oldalán egy lyukba, nagyobbacska barlangba. Hogy itt mivel élhetett, arról nem beszél a szájhagyomány. Valahonnan volt puliszkalisztyje, a barlang szájában meg is főzte a puliszkát, de amikor lapítóra borította, a lejtős oldalon a puliszka gurulni kezdett befelé. Még egy versikét is mondanak: „Áldott cipó, szent puliszka, hová mész te istenadta?” A fiai szégyellték és csalogatták volna haza, de az apjuk nem jött. Cselhez folyamodtak, felöltöztek maszkurának, amelynek elképzelték a sárkányokat. Bebújtak a másik kis barlangba s onnan üvöltözéssel ijesztgették, mintha sárkányok lettek volna. Amikor ennek sem volt eredménye, kirohantak és apjukat kezdték táncoltatni. A holdvilág fényénél, amíg egyik táncolt, addig a másik a csepepest szétzúzta, a szalmaágyat felgyújtotta, közben üvöltöttek. Ezt már Ferenc nem bírta ki és futva hazament. Az udvarban elbújt s reggel szégyenkezve ment felesége elé, hogy elmesélje, miként járt. Vessen vizet neki, mert ő mindjárt meghal. Így maradt fenn a Nagy Ferenc likja név s a másikat ő nevezte el Sárkányliknak.

Szörnyőke kútja:

Ennek a forráskútnak még ifjúságom idején kristálytisztá vize volt. Békák tisztították, a környéken vadvirágok pompáztak, emberek, özek egyaránt ittak belőle, nem zavarták egymást. A kút vizében sokszor és sokan megmostuk arcunkat. Azt tartották a farkaslakiak, hogy ettől tisztul a látásuk. A víz állítólag járványos betegség ellen is kitűnő hatású, sőt a fülbetegséget is gyógyítja. Volt, aki pénzt vetett a forráskútba. Még 1955-ben is láttam, hogy rongyot kötöttek a kút melletti bokrokra, fákra, varázsigt mondva, hogy aki kiveszi, arra ragadjon a betegség. Ezekkel a rongyokkal a betegséget magukról háritották el. A forráskutak vize, ha reggel szembefolyik a nappal, akkor gyógyhatású, mondja a hagyomány. Minden forrás mellett egy ott található bokor ágára pléhcsebbe volt akasztva, amit nem vitt el senki.

A monda szerint régen a Zete várában lakó barátok látogatóba átjártak a Firtos várában lakó barátokhoz. Hajnalban indultak a hosszú útra, s az erdei ösvényeken, füves mezőkön keresztül haladva, a farkaslaki csodaforrásnál megpihentek. A forrás mellett egy nagy lapos kő és mellette 12 kisebb kő állott. Itt miséztek, a nagy kő volt az oltár. Utána a kisebb kövekre leülve, reggeliztek. Arcukat megmosták a forrás vizében, és úgy folytatták útjukat a legendás Firtos várában élő vörös barátokhoz.

A forrás ott volt a Kovács Mócsi bá erdei tanyája mellett. Azóta utat vágtak a nagy erdőben. Most az IFET (erdőkitermelési vállalat) útja vezet el mellette balra. A kisebb kövek már eltűntek, a nagyot egypár éve még láttam. Azóta betongyűrűbe fogták és leföldték a forrást. A mellette épült erdészházat ez a bővizű kutaacska látja el vízzel.

A Fehér Nyikó mondája:

Farkaslaka kis folyója a Fehér Nyikó. Néha szókének is nevezi a népnyelv. „Úgy tudom – írja Tamási Áron –, a Tisza folyón kívül csak a Nyikót nevezi szókének a magyar”. Valamikor, még a múlt század közepén is ebből ittak a farkaslakiak. Reggel fakártyában kimerítették és nyáron a pincében, télen a konyhában lefödve tartották. Tiszta is volt a vize, vigyáztak is rá. Tamási szerint ennek van a legüditőbb vize.

Erről hallottam az alábbi mondát:

Valamikor régen, a Nyikó születési idején, egy Nyikó nevű hableány, vagy havasi tündér fürdette hófehér testét a forrás vizébe. Itt még nagyszakállú fenyők, vagy dús koronájú bükkök állnak

őrt két oldalán. A Nyikó Veresmáté és Antos vidékének forrásából indult el. A forrás pataként folyt tovább, először fenyő-, majd bükkerdő között, s ha leért a lapályra, dús füvű mezők mellett cseveg, csacsog. A leány testétől fehérré, csillagóvá, avagy szókévé változott, és ezt a színt és üdéséget vitte magával végig erdőkön, mezőkön, kilenc kis falu mellett, s viszi ma is egészen a Nagy-Küküllőig.

Firtos lova:

Ez már nem a farkaslaki határon van, hanem mellette s Firtos hegyének oldalából lenéz a farkaslaki felső határra. A Farkaslakán lakó öregek is gyakran figyelik Firtos lovát, ami belátszik hozzánk, ha fehér, akkor tartós jó időt ígér, ha szürke, akkor esőt várhatnak. Valójában a Firtosvár alja fölé emelkedő Firtoshegynek az oldala. Körülötte sötétzöld fenyves, vagy lomerdő áll. Ez az omladék kopár és kis fantáziával ló alakot láthatunk benne.

Valamikor régen – mondja a hagyomány – Firtos várában tündérek laktak. Ezek távol tartották magukat a vár alatt lakó szántó-vető emberektől. A szigorú tündértörvény ellenére mégis megtörtént, hogy az egyik tündérlány beleszeretett egy lent lakó szép és deli legénybe. Mivel csak titokban találkozhattak, a legénynek fel kellett másznia a várhoz és éjfélkor átugrania a meredek várfalon. Reggeli kakasszólás előtt vissza is kellett jönnie. Egyik éjjel a kakas éppen akkor kukorékolta el magát, amikor az elkésett szerelmes éppen át akart ugratni lovával a meredek várfalon. A kakasszóra a lova megbotlott. A legény lezuhant és a tündérlányt is magával rántotta a szakadékba. A ló pedig fennakadt a sziklán. Valóban, esős idő előtt szürke lesz a homokkő, száraz időben fehérén marad.

Duruttya mondája:

Rugonfalva a Nyikó melletti utolsó falu. Mint minden székely falunak, úgy ennek is nagyon szépek a határnevei. Van egy, amit nem magyarznak, hanem mondához kötötték nevét, ez Duruttya. Ott terül el a Nagykele felé vezető út mellett. Területén most is sok vadgyöngyvirág terem.

Duruttya a monda szerint tündérlány volt. A mai Duruttya nevű dülő helyén lakott tündérpalotájában. Kertjében szebbnél szebb virágok pompáztak. Holdvilágos estéken tündérénekével és virágai illatával elbűvölte a falubeli legényeket, akik epedtek el utána. A tündérek királynője megsokallta, tiltotta is a földi halandóval való szerelmet. Egy

szép napon eltűntette a tündérpalotát. A tündérkisasszony emléket mégis hagyott maga után, mert a mai napig, ha jön a tavasz, ott illatozik kis, fehér csengettyűjét rázva a gyöngyvirág és a gangabugya.

A Székelyföld legrégebb műemlékeinek egyike a rugonfalvi templom. Rugonfalva egyetlen középkori emléke. A hagyomány szerint egy szerzetesrend építette és birtokolta egészen a reformációig. A művészeti kivitelezések egy gazdagabb szerzetesrend (leginkább ferences) jelenlétét igazolják. Tanítórend lehetett, mert ennyi mesterséget tudó falu a környéken nincs. A reformáció (Erdélyben az 1540-es évektől) után a templom némi változáson ment át. Állítólag a szerzeteseket elűzték, akik menedéket a firtosi vörös barátoknál találtak. A templom északkeleti oldalán most is látható, halványabb vagy megelénkülő zöld folt található. Hangulata gyermekkori emlékeim szerint félelmetes. Mellette a fal mindig hideget lehel, az alaktalan nagy sötét folt a gyermek fantáziájában félelmet kelt. Töredezetten él a faluban egy hagyomány, a zöld barát legendája, két változatban.

A zöld barát legendája:

Élt a faluban egy nagy tudományú szerzetes, aki a társaitól elütő, élénkzöld csuhában járt. Ezt nevezték zöld barát-nak. Minden varázslathoz értett és ezzel sok jót és rosszat is tehetett. Ezért sokan szerették, tisztelték, de sokan voltak gyűlölői is. A reformáció felvétele után a barátok elmenekültek a faluból, egyedül a zöld barát maradt a templomban, akit az ellenségei ott meggyilkoltak. A templom mögé temették el. Ezért zöld azóta is a templomban ez a falrész.

A másik változat szerint a zöld barát azért nem menekült el a többi szerzetessel, mert szívét meghódította egy szép leány és a reformáció. Idővel ő lett volna Rugonfalva első református lelkésze. Méregzöld varázsszereit, hogy többé senkinek se árthassanak, az egész falu szeme láttára elásta a templom mögé. Azért zöld ettől fogva a templom északi fala.

A gótikus épületrész műrészleteihez használt andezit kéntartalmú. A tartós nedvesség hatására zöldessé válna szétmállik. Rokonszenves nekem a legenda második változata, amelyhez gyermekkori zöld barát-csodálatom fűz. Amikor a fal jobban zöldülni kezd (esős időben), akkor imára hívja a falu népét.

Jakab Zsigmondné Mészáros Rozália

Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók 2011. január–március

Január

1. – 85 éve született **Szederjesi András** szobrász Nagymedésen.

1. – 85 éve született Alsósófalván **Kusztosné Szabó Piroska** népzene-kutató.

3. – 85 éve született Homoródszentmártonban **Molnár Jakab** közíró, baptista lapok szerkesztője. Székelyudvarhelyen érettségizett 1946-ban; tanári képesítést szerzett, több helyen tanított, környékünkön Korondon és Székelyderzsben. Aradon halt meg 1991. május 8-án.

4. – 15 évvel ezelőtt hunyt el városunkban **Sztojka Ferenc** fényképész.

6. – 325 éve született **Gyalogi János** jezsuita egyházi író, történész.

6. – 85 éve halt meg Budapesten etédi **Gagy Jenő** író, költő, újságíró (szül. Fogaras, 1880. augusztus 17.). Tanított Székelyudvarhelyen. Történelmi, politikai tárgyú tanulmányokat, cikkeket közölt erdélyi magyar és román újságokban.

9. – 85 éve született Böződújfaluban **Kovács András** szerkesztő, író. 1949–70 között a kolozsvári *Igazság* főszerkesztője, majd nyugdíjazásáig (1986) *A Hét* főtájkára volt. Több könyve jelent meg a székely szombatosok és szülőfaluja múltjáról: *Vallo-más a székely szombatosok perében* (Buk., 1981, Bp., 1983), *Útfélen fejfa* (Buk., 1995), *Mondjatok kaddist egy székelyfaluért* (Csíksz., 1997).

12. – 80 éve született Vargyason **Borbáth Károly** történész (megh. 1980. ápr. 20.) Székelykeresztúron járt középiskolába, a Bolyai Tudományegyetem lektora, a nagyenyedi Bethlen-könyvtár igazgatója volt (1968–1977), majd szülőfalujában tanított. Erdély műemlékeivel, könyvtári és levéltári kutatásokkal foglalkozott. A Székely támadt várról és falujáról írt monográfiája kéziratban maradt.

17. – 60 éve született Kolozsváron **H. Szabó Gyula** közíró, a *Művelődés* főszerkesztője. 1974–77 között tanított Siménfalván, kezdeményezője volt a *Perefernum* elnevezésű honismereti vetélkedőnek, amelyen a Nyikó menti iskolák vettek részt évente.

21. – 190 éve született Makfalván **Dózsa Dániel** író, újságíró (megh. Búzásbesenyő, 1889. február 25.). 1848-ban a kolozsvári *Ellenőr* szerkesztője volt, később országgyűlési képviselő. Legismertebb munkája a *Zandirhám* eposz, a csíki székely krónika verses feldolgozása.

21. – 110 éve született **Hadnagy Albert** levéltáros Székelyudvarhelyen (megh. 1967. május 26.).

21. – 60 éve született Segesváron **Kedei Mózes** unitárius lelkész. Kis-és Nagykedében (1974–77), 1990-ig Újszékelyen teljesített szolgálatot, majd Székelyudvarhelyen lelkész, 1996-tól esperes. *Vallo-más magunkról* (Szudv., 1997) c. kötete angolul is megjelent. 1999 óta az Unitárius Világtalálkozó egyik szervezője. Az *Erdélyi Unitárius Egyház rövid története* című munkáját Kolozsváron adták ki 2002-ben, *Imádságok, gondolatok* című könyvét Székelyudvarhelyen, 2009-ben, a *Kapcsolatok...* címűt 2010-ben.

23. – 100 éve halt meg **Ugron Gábor** közíró, politikus; Szombatfalván született 1847. ápr. 15-én. Az udvarhelyi katolikus főgimnáziumban érettségizett, Bécsben és Pesten tanult jogot, majd irodalmi tanulmányokat folytatott. Az 1870-es német–francia háború hírére Párizsba ment, felajánlotta szolgálatait a köztársaságnak. Harcolt Garibaldi légiójában, bátorságáért főhadnagyi rangot kapott és becsület-



Ugron Gábor

renddel tüntették ki. Huszonöt éves korában Udvarhely országgyűlési képviselőjévé választották. Vakmerő vállalkozása a székely puccs néven emlegetett fegyveres vállalkozás: 1877-ben a Sipka-szorosba rekedt orosz csapatok élelmezési vonalát akarta elvágni a Székelyföldön toborzott csapattal – ám a készülődésre felfigyeltek, őt perbe fogták. Petőfi halálának 50. évfordulójára tízezres tömeget mozgató meg a fehéregyházi és segesvári ünnepségre. Széles körű közgazdasági és politikai tevékenysége lelkesedésének, bámulatos munkabírásának tulajdonítható.

24. – 30 éve halt meg **Nagy Géza** irodalomtörténész, műfordító (szül. Szenterszébet, 1914. szept. 1.).

25. – 70 éve halt meg Kolozsváron **Boros György** tanulmányíró, szerkesztő, műfordító. Tordátfalván született 1855. április 19-én. Székelykeresztúron járt középiskolába, majd Kolozsváron és Londonban tanult. 1884-ben az ő indítványára jött létre a Dávid Ferenc Egylet, melynek titkára, majd ügyvezető elnöke volt. 1900-ban a Harvard egyetem doktorrá avatta. 1928-tól nyugalomba vonulásáig, 1938-ig volt unitárius püspök.

27. – 70 éve született Székelyudvarhelyen **Péter János** képzőművész.

Február

1. – 80 éve született Hodgyában **Pálffy Árpád** keramikus. Székelyudvarhelyen érettségizett, Csíkszeredában szerzett szakképesítést. Gaál Andrással és Márton Árpáddal készítette a *Cantata profana* mozaik-képet (Csíksz.). Keramikusként megyei és országos tárlatokon szerepelt; bronz domborműveket készített.

3. – 140 éve halt meg **Gálffy Sándor** költő és népköltési gyűjtő (szül. Firtosmartonos, 1810. június 14.). A székelykeresztúri unitárius algimnáziumban, majd a kolozsvári unitárius főiskolán tanult, Udvarhely megyei szolgabíró, 1861-től királybíró volt. A szabadságharc idején martonosi házat lerombolták a felkelők, így felesége birtokára költöztek. Népballadákat és meséket küldött Kriza János *Vadrózsák* c. gyűjteményébe.

10. – 70 éve született Küküllőke-ményfalván **Benkő Mrazek Berta**

textilművész. Több nemzetközi kiállításon vett részt.

16. – 85 éve született **Fazekas János** közíró, politikus Lupényban. Magyarandrásfalván nevelkedett – ott élt a családja; Székelykeresztúron járt az unitárius gimnáziumban és a tanítóképzőben. Székelyudvarhelyen, majd az ország több városában ifjúsági, 1952-től pedig vezető állami és pártfunkciókat töltött be. Történeti tárgyú munkái jelentek meg. (Megh. Bp., 2004. márc. 8.)

17. – 135 éve született **Becsek Aladár** szerkesztő, a város első nyomdatulajdonosa, az első *Udvarhelyi Híradó* szerkesztője. (Megh. Bp., 1945. január 15.)



Becsek Aladár sírköve az udvarhelyi református temetőben

20. – 50 éve halt meg **Beczássy Judit** író, Balázs Sándor író felesége. Szegeden született 1888. szept. 20-án. Udvarhelyen is tanított.

26. – 65 éve halt meg **Simó Géza** tanár, szerkesztő (szül. Etéden 1870 márciusában).

Március

1. – 20 éve halt meg ifjabb **Kubán Endre** író, újságíró, szerkesztő Temesváron (szül. Resicabánya, 1909. április 5.). Székelyudvarhelyen érettségizett 1927-ben.

2. – 55 éve született Etéden **Horváth Alpár** költő, újságíró. Székelykeresztúron érettségizett, a kolozsvári

egyetemen szerzett nyelvtanári diplomát. Az *Európai Idő* alapító főszerkesztője.

3. – 105 évvel ezelőtt halt meg **Koncz József** történétíró Marosvásárhelyen. Bözödön született 1829. november 11-én, tanult Udvarhelyen, részt vett marosvásárhelyi diákként a szabadságharcban, majd református lelkész lett. Külföldi egyetemeken is tanult. A vásárhelyi református kollégiumban tanított, később a könyvtár, 1896–99 között a Teleki-levéltár őre volt.

4. – 280 éve született Székelyudvarhelyen **Borosnyai Lukács Simon** református egyházi író. Szülővárosában és Marosvásárhelyen tanult, Bernben járt egyetemre, majd Vásárhelyen volt lelkész. Ott halt meg 1802. április 4-én.

4. – 100 éve született Felsőboldogfalván **Ipó László** festő. 1926-ban végzett középiskolát Székelykeresztúron, itt volt első kiállítása is 1936-ban, később a városban telepedett meg. A múzeumban 1982-ben állandó kiállítás nyílt festményeiből. Portrét festett Tompa Lászlóról, Tomcsa Sándorról, dr. Molnár Istvánról.

4. – 60 éve halt meg **Balogh Artúr** jog- és államtudományi szakíró, műfordító, szerkesztő Kolozsváron. Abonyban született 1866. március 18-án. Állam-, majd jogtudományi doktori címet szerzett; a kolozsvári egyetemen tanított. 1928–37 között kisebb megszakítással Udvarhely megye szenátora volt a román parlamentben. A kisebbségjog európai rangú szakembere volt, több mint fél száz munkája jelent meg magyar, francia és német nyelven.

6. – 185 éve született **Veres Sándor** földrajzi szakíró. A székelyudvarhelyi Református Kollégiumban tanult, majd tanított. Hosszúfaluban halt meg 1906. június 10-én.

8. – 105 éve született Rugonfalván **Mester Miklós** történész, államtitkár, megh. 1989. január 5-én.

10. – 115 évvel ezelőtt halt meg **Ágotha Balázs** (szül. Szudv., 1864. január 30.). Szülővárosában végezte a középiskolát, a teológiát Gyulafehérváron, a kolozsvári egyetemen pedig magyart és latint tanult. Karcolatokat, humoreszkeket közölt.

14. – 205 évvel ezelőtt halt meg Kozmásán **Lakatos István** krónikaíró.

Székelyudvarhelyen született 1620–25 között. Szülővárosában tanult. Thököly és a tatárok betöréséről írt latin és magyar nyelvű feljegyzései a csíkkozmási plébánia anyakönyvében maradtak fenn, itt volt plébános és főesperes 1684-től. *Székelyudvarhely legrégebb leírása* című munkája 1942-ben jelent meg.

17. – 105 éve született Keresztúron **Gyallay-Papp Sándor** költő (1944. november 8-án lett öngyilkos). Az Unitárius Gimnáziumban érettségizett 1925-ben. Verset, novellát közölt, öt önálló kötete jelent meg. Fordított románból.

17. – 75 éve született Brassóban **Gábor Dénes** bibliográfus, szerkesztő. Székelyudvarhelyen végzett 1953-ban a Magyar Vegyes Liceumban, biológia-kémia szakos képesítést szerzett a kolozsvári egyetemen. 1958 óta az ottani egyetemi könyvtár munkatársa. Az ex libris művészetének szakértője, népszerűsítője és gyűjtője.

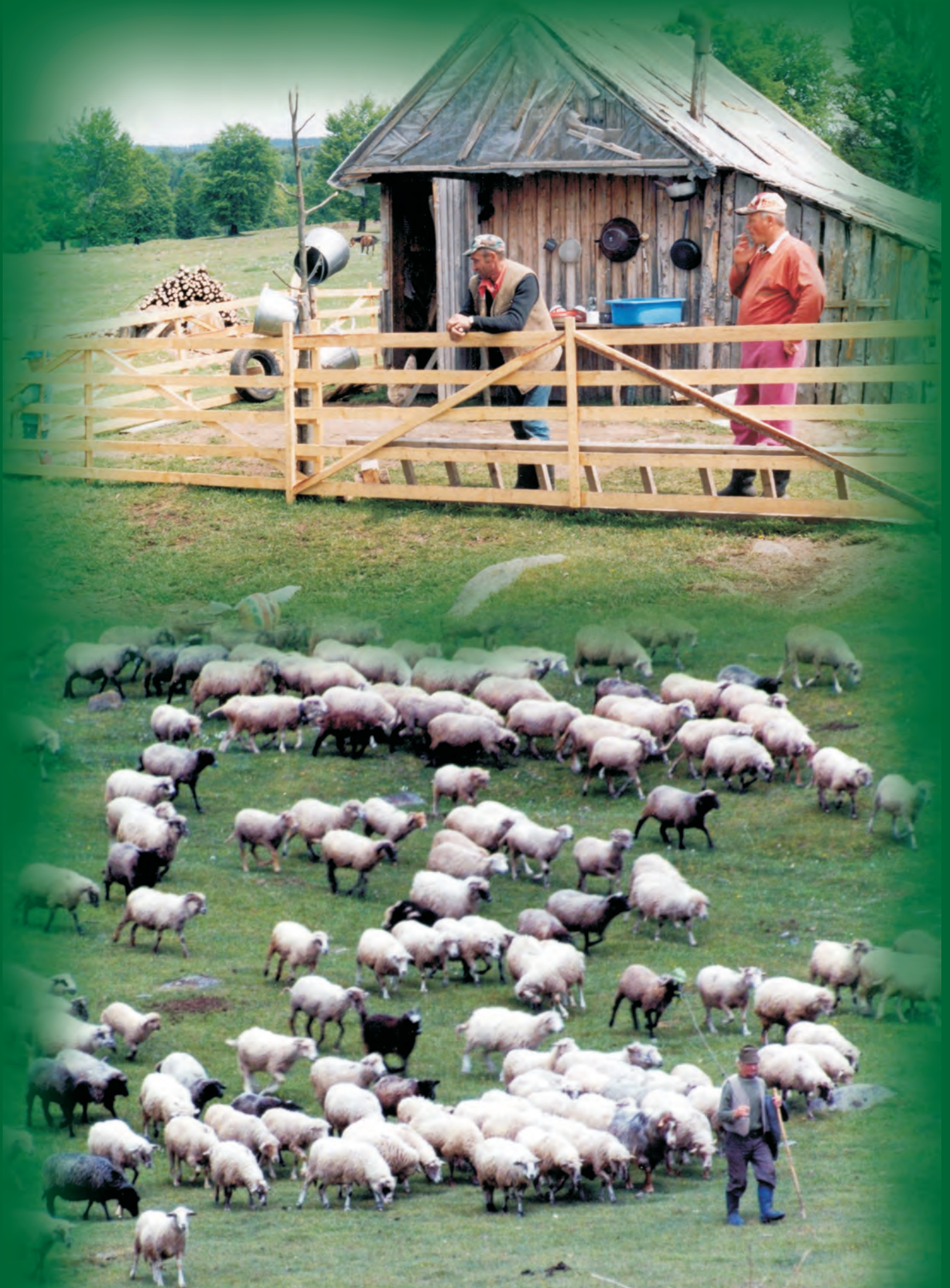
17. – 35 éve halt meg **Réty Imre** lapszerkesztő, Székelyudvarhely polgármestere, a Magyar Kisgazdapárt országgyűlési képviselője (szül. 1892. nov. 6.).

21. – 150 éve született Felsőboldogfalván **Fülöp Áron** költő. Székelyudvarhelyen járt középiskolába a Református Kollégiumban, majd Budapesten végzett egyetemet. Magyar irodalmat és latin nyelvet tanított; 1893-tól a *Szatmári Hírlapot* szerkesztette, 1896-tól a képviselőház könyvtárosa, 1911–16 között igazgatója volt. *Attila fia* címen 1909-ben jelent meg a hun–magyar mondakörből ihletődött eposza, a tetralógia első három részét (*Ellák. Költői elbeszélés tíz énekben*. Bp., 1893, második kiadás; *Aladár. Költői elbeszélés tíz énekben*. h. n., é. n.; *Csaba. Költői elbeszélés tíz énekben*. Bp., 1908) korábban megjelentette. 1920. október 22-én halt meg Székelyudvarhelyen.

21. – 65 éve született Atyhában **Vinceffy László** festő, a sepsiszentgyörgyi képtár restaurátora.

28. – 85 éve született Székelyudvarhelyen **Nagy László** tanár, szerkesztő, református lelkész. Az *Igehirdető*, *Szemle Füzetek* sorozat, a *Református Szemle* főszerkesztője.

Összeállította P. Buzogány Árpád



*Esztenaház (Balázs Ferenc felvétele)
Legel a nyáj (Erdély Bálint Előd felvétele)
Lásd cikkünket a 21. oldalon.*